

Amerika'da Kudüs'ü Kurmak İçin: Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi¹

Yasin AKTAY, Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Atıf/©– Aktay, Y. (2003). Amerika'da Kudüs'ü kurmak için: Mormonlarda din ve değerler eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 27-64.

Özet– Mormonluk ilk ve tek yerli Amerikan dini sayılabilir. Amerika'da değerlerin eğitimi ve yeniden üretimi üzerinde son dönem sosyolojik literatürde toplumsal sermaye kavramının yan-terminolojisiyle düşünülmektedir. Amerika'da bir dinin, görünürde Amerikan karşıtı bir söylemi de olsa, Amerikanizm denilebilecek bir değerler bütününe eklenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu yazıda Mormonlukta din ve değerler eğitiminin değişik mekanizmaları irdelenmektedir. Bu mekanizmalar sadece ilk, orta ve yüksek eğitimdeki kurumsal yapılardan ibaret değildir. Mormonluğun en önemli özelliği din eğitimi hayatın her düzeyine yayma konusunda göstermekte olduğu performanstır. Diğer bir özelliği, yetişen her Mormon'un bir dinsel adanış konsepti içerisinde yetişmesi. Çünkü din Mormonlukta hayatın marjinal veya ikincil bir konusu değil, bizzat hayatın merkezidir. Böyle olduğu için de din eğitimi tamamen din için yaşayan, dinin amaçları ve hedeflerini gerçekleştirmeye adanmış bireyler yetiştirmeye yöneliktir. Kuşkusuz böyle bir eğitimin Amerikanizmin daha genel ideolojilerine eklenmesinin de kayda değer yolları vardır ve bu yollar bu yazının konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler– Mormonluk, Toplumsal Sermaye, Din Eğitimi, Değerler Eğitimi, Amerikanizm, Amerikan Dini, Misyonerlik.

¹ Bu yazı, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) 2000 yılı burs programı çerçevesinde tahsis ettiği Doktora-Sonrası Burs Programı çerçevesinde, bir kısmı 2001 yılında, ABD'nin Utah eyaletinde yapılmış çalışmaların bir bölümünü oluşturuyor. Desteklerinden ötürü TÜBA yetkililerine teşekkürü borç biliyorum.

Din ve Değerler Eğitiminin Modern Bağlamı

Geleneksel dünyada değerler eğitiminin büyük ölçüde din eğitiminin içinde verildiğini biliyoruz. Din eğitimi ise bir çok konunun eğitimi gibi sadece bu işler için tahsis edilmiş ihtisas okullarında veya medreselerinde olmazdı. Aile de bütün işlevselliğiyle eğitime katkıda bulunurdu. Söz konusu olan din ve değerler eğitimi olduğunda ise ailenin rolü daha da önem kazanırdı. Modern dünyada ise ailenin eğitim işlevindeki azalma, din ve değerler eğitimiyle ilgili işlevine paralel bir seyir takip etmiş, bu işlerin devredildiği eğitim kurumlarında ise din ve değerler eğitimi için başta bir ve beraber giden arayışlar, lâikliğin değişik algılanma ve tartışılma biçimlerine paralel bir seyir izleyerek giderek ayrılmaya yüz tutmuştur. Din eğitiminin kendisi dinle ilgili değerlerin bir aktarımını içeriyorsa da, değerlerin yeni nesillere aktarılmasının din eğitiminin alanından ayrıştırılması belli bir lâiklik düzeyine işaret etmeye başlamıştır. Doğrusu çok kültürlü veya çok dinli veya etnisiteli bir toplumda farklı dinsel algıların mevcudiyetinden dolayı, din her zaman değerler üzerinde bir şemsiye rolüyle toparlayıcı olamayabiliyor. Dinin belki aynı dine inanan insanlar arasında değerlerin mümkün ve makbul olmasını sağlayan ciddî bir tutkal işlevi gördüğü söylenebilir. Ancak sadece farklı dinlere değil bir dinin içindeki farklı din yorumlarına bağlı olan insanlar arasında da hangi tür değerlerin geçerli kılınabileceğine dair ortak bir gerekçeyi telaffuz etmek modern toplumun tabiatı gereği çok zordur. Bu yüzden, Mormonlarda din ve değerler eğitiminin ele alındığı bu yazıya, din eğitimi ile değerler eğitimi arasındaki ayrım çizgilerine işaret ederek başlamak gerekiyor.

Din eğitiminin modern toplumlardaki işlevi konusunda, gerek modernliğin gerek din eğitiminin doğası bakımından her zaman telafi edilmeye muhtaç bir gerilimin olduğu söylenebilir. Modernleşmeyle sekülerleşmenin zorunlu olduğu düşünülen birlikteliği çerçevesinde din eğitiminin de bütün kurumlar gibi modern toplum tasarımına uyumlu kılınması noktasında bir arayış her zaman modern eğitim paradigmasının bir yanını oluşturmuştur. Bu konudaki görüşler, din eğitiminin modern ve seküler bir ülkede hiç olmaması gerektiğinden, yani seküler bir toplum tasarımının tamamen dinin yerine aklın ve bilimin ikame edilmesi gereğinden, dinin bireysel bir vicdan konusu olarak yine de korunması ve teşvik edilmesi, dolayısıyla eğitim sürecinde kontrollü bir derecede korunması gerektiği noktasına kadar çeşitlenmiştir. Mormonlarda din ve değerler eği-

timinin inceleneceği bu yazının başında, Mormonlardaki din eğitimine bir bağlam oluşturmaya yarayacak şekilde tartışmaların bu çeşitliliğinden bir iki noktayı ayırt etmek gerekir.

Her şeyden önce, modern dünyada yaygın eğitim içerisinde din eğitiminin ne kadar yer alacağına dair tartışmalara değinmek gerekiyor. Bu konuda ülkeler arasında büyük farklar olsa da genel eğilim, yaygın eğitimde din eğitiminin isteğe bağlı olması ve büyük ölçüde bir çeşit din kültürü olarak verilmesi yönündedir. Türkiye'nin Fransız tipi görece daha katı bir lâiklik anlayışına rağmen bir adım daha ileri gidilerek din eğitimi orta okullarda zorunlu kılan müfredatına rağmen, paradigmatik olarak aynı çerçevede, din eğitiminin dindar vatandaş yaratmaktan ziyade dinden veya din kültüründen haberdar vatandaşlar yetiştirmeyi amaçladığını biliyoruz. Bu eğitimin temel varsayımı, dinlerin bir hakikate işaret etmekten ziyade birer kültürel ürün oldukları ve din eğitiminin dinlerin bu kültürel kökenleri hakkında ilhamını bilimden ve akıldan alan bir bilinçlilik geliştirmek olduğunu öngörür. Bu yüzden pratikte, dersi veren öğretmenler veya dersi alan öğrencilerin ilgi düzeyine göre farklı görünümleri olsa bile din eğitiminden amaçlanan budur. Bu açıdan bakıldığında din eğitimi belli bir dinin içinden o din için bir eğitim değil, genel olarak dinler hakkında bir bilinçlilik yaratmak, uzun vadede bütün dinlerin aslî geçersizliğine dair bir bilinci işlemektir. Buna rağmen, din eğitiminin pratikte kolayca dine inandırmaya çalışmak ve dinin geçerliliğine ikna etmek gibi bir işleve çektiği görülmüştür. Belki bu yüzden kurumsal düzeydeki bütün seküler muhtevasına veya konumlanmasına rağmen seküler çevrelerde yine de din eğitiminin varlığı bile bir rahatsızlık konusu olabilmektedir. Zira din eğitiminin en lâik çerçevesi bile modernizm misyonunun unutmaya veya unutturmaya çalıştığı bir kâbusun geri çökme ihtimalini akla getiriyor.

Bununla birlikte din eğitimi hakkındaki bütün modern pratiğin bundan ibaret olduğu tabii ki söylenemez. Bu anlamının daha baskın olduğu Avrupa'daki pratikleri bir yana, Amerika'da din eğitiminin modern şekilleri hiçbir zaman dindar bir kişilik yetiştirme işlevinden bağımsız düşünülmemiştir.

Din eğitimiyle ilgili bu tartışma modern toplumda dinin değişen tanımını ve rolüyle de tabii ki yakından ilgilidir. Dinin bütün toplumsal kurumlar üzerinde belirleyici ve tanımlayıcı olduğu bir yapıdan, top-

lumun sadece belli bir kurumu ve hatta en zayıf kurumlarından birinden ibaret olduğu bir topluma geçilmesi, modernleşme sürecini nitelleyen en önemli gelişmelerdendir. Bu süreç içerisinde din eğitimi de bir önceki dönemde her şeyden önce dinsel inanç ve geleneğin yeniden üretimi işlevi görmekte, o dinin din adamlarını yetiştirmekte, bu yolla o dinin kurumsal varlığını ve bedenini de yeniden üretmekte, kitlelere de o dine mensubiyetin itikadı ve gereklerini öğretmekteydi. Oysa modern dönemde, ülkeden ülkeye değişiklik arz etse de, din eğitimi, belli bir dinin bedeninin, değerlerinin veya pratiklerinin kendini yeniden üretmesi işlevi neredeyse tamamen göz ardı edilmektedir. Hatta bazı pratiklerde, özellikle bu kurumsal varlığın azaltılması, bedeninin küçültülmesi hedeflenmekteyken asıl amaç modern hayatın kendinde bütünlüğü içerisinde kendisine ayrılan mütevazı yere uygun olarak din eğitimi, din ve dinler hakkında nesnel bir bilinç oluşturmaya dönüşmüştür. En iyi ihtimalle modern millet ideolojisinin öğelerinden biri hâline geldiği için bu eğitimde görece kendi öznel varlığını devam ettirme fırsatı bulabilmiştir. Ancak her iki durumda da eğitimin, dinin kendi varlığının maslahatlarını gözetken bir akla tâbi olmaması, üstelik böyle bir maslahatın gözetilmesi üzerine kurulu bir geleneksel pratiğin zorla terk ettirildiği bir dönüşümün ürünü olması çoğu zaman ciddi bir sorun oluşturmuştur. Bu anlamda, İsmail Kara'nın (2002) Türkiye örneği için dediği gibi, aslında gerçek anlamıyla bir din eğitiminin var olmadığı bile söylenebilir. Çünkü kelimenin bilinen anlamıyla bile, bir dinin kurumsal bedeninin ve itikatlarının yeniden üretilmesi işlevi olmayan, dinlere tepeden, akademik bir noktadan bakmayı fazla yücelten bir eğitim, olsa olsa bir sosyoloji, bir sosyal bilim olabilir, ama din eğitimi değil.

Din eğitimi ile lâik devlet arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, din eğitiminin nasıl olması gerektiği, kimler tarafından verilebileceği, zorunlu mu seçmeli mi olacağı, okul saatlerinde okul eğitiminin bir parçası olarak mı yoksa belli bir dinin kendisinin örgütlediği kurumlar eliyle mi verileceği soruları akla gelir. Özellikle, Türkiye'nin model aldığı Fransız tarzı bir lâik modern eğitim anlayışında din eğitiminin, genellikle dinler hakkında bir sosyolojik üst-bilinçlilik yaratmak, bunlar arasında taraf tutmayan bir nesnel konumu tahkim etmek gibi zayıf bir işlevi vardır. Oysa Avrupa'nın başka ülkelerinde genel devlet okullarında din eğitiminin bu tür bir işlevi ol-

makla birlikte, kiliselerin kendi inançları doğrultusunda ve kendi müntesiplerinin dinsel bilincinin yeniden üretimini hedefleyen bir eğitim vermesine engel bir durum söz konusu değildir. Kiliselerin kendi inançlarını ve inanç kadrolarını (liderleriyle, ulemasıyla, sıradan müminleriyle) yetiştirmek için kendilerine ait her düzeydeki eğitim kurumlarını açmak gibi bir imtiyazları olduğu biliniyor. Uygun bir yasal çerçevede kiliselerin sıradan müminler için özel kurslara, din adamlarını yetiştirmek üzere üniversite ve hatta enstitülere sahip olduklarını da görüyoruz. Kuşkusuz din eğitiminin ötesinde Hristiyanlığın hayatın her düzeyiyle ilgili değerlere kaynaklık etme mekanizmaları üzerinde ayrıca durmak gerekiyor. Tabii ki, dinin bu değerlere kaynaklık etmesinin tek yolu din eğitiminin kurumsal ve resmî metinleriyle yayılan söylemi değildir. Dinin popüler muhayyileyi etkileme kanallarında beslediği değerler de bu çerçevede ayrı bir ilgiyi hak ediyor. Burada sosyolojide Max Weber'in (1930) önünü açtığı tarzda bir analizle, belli dinsel inançların veya duygulanımların beslediği değerlerle toplumsal kalkınma arasında kurulan ilişkinin mahiyetine değinmek yeter. Bir çok Protestan artık doğrudan kilise eğitiminden veya herhangi bir din eğitiminden geçmediği hâlde soy kütüğü itibarıyla Protestanlığa bağlanabilecek püriten değerler aracılığıyla motive olmakta ve çok çalışmaya veya belli bir meslek ahlâkına bir ibadet şevkiyle bağlanabilmektedir.

Yine de Avrupa ülkelerinde din eğitiminin bütün bu imkânlarına rağmen Hristiyan değerlerinin veya inancının Amerika'daki kadar kitle-sel bir kabule veya rağbete konu olmadığını da söyleyebiliriz. Çünkü Amerika'nın kuruluş felsefesinde dinin çok özel bir yeri olduğunu görüyoruz. Amerika'da dinin rolü sadece Amerika'ya belli bir dinin ideallerinin kurmuş olmasıyla açıklanamaz. Kuşkusuz Amerika'da bu ilk kuruluş dönemi atlatıldıktan sonra, oraya göç eden veya oradan neşet ederek gelişip yayılan sayısız dinin katkıda bulunduğu Amerikalılık bütün bu dinlerin de temel belirleyicisi olmuştur. Yani Amerika'ya salt bir dinin güdümündeki bir ülke veya dünya imparatorluğu olarak görmektense, bütün imparatorlukların da tabiatında var olan bir özellik olarak, bütün dinlerin Amerikanizmin siyasî veya teolojik söylemine katkıda bulunma işlevine sahip olduğunu söylemek daha doğru olur. Nitekim Amerikan Protestanlığının bile Avrupa'dakine kıyasla bu açıdan önemli farklara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Diğer

yandan Amerikanizmin, bu ülkedeki bütün dinlerin özel ve ağırlıklı bir boyutu olduğunu söylemekle, Amerikanizmi oluşturan siyasî, ekonomik ve kültürel söylemlerin ve değerlerin oluşumunda da her birinin özel bir görev üstlendiğini de söylemiş oluyoruz.

Amerika'da, Avrupa'daki çoğu pratiğin aksine dinin tuttuğu yere paralel olarak din ve değerler eğitiminin de özel bir yeri vardır ve tipik bir Amerikan dini olması itibariyle Mormonluğun dinin bu özel yerini fazlasıyla doldurduğu söylenebilir. Amerika'nın, zaten Avrupa'daki yüzyıllar süren kanlı din savaşlarının ardından, huzur ve güven ortamı arayışındaki dindarlar (özellikle Protestanlar) tarafından kurulmuş bir ülke olduğu biliniyor. Devlet bu kanlı tecrübelerin tarihinden Avrupa devletlerinin çıkardığından çok farklı sonuçlar, farklı bir lâiklik modeli çıkarsayarak hayata geçirmiştir. Avrupalı devletler, bu tecrübelerden yola çıkarak neredeyse dinlerden her düzeyde tamamen kurtulmaya dönük refleksler geliştirmiş bir lâiklik modeli üretirken, Amerika, aksine dinlerin alabildiğine rahat ve özgürce yaşanmasının garanti altına alındığı bir lâiklik modeli geliştirmiştir. Zaten devletin kuruluşunda en belirleyici unsur din olmuştur ve din hâlen her düzeyde toplumsal ağırlığını hissettirmektedir. Amerikan Anayasasına yapılmış meşhur birinci düzeltmede "Kongre bir din tesisine yol açacak bir yasa koymayacaktır" denirken aynı düzeltmenin ikinci cümlesi dinlerin özgür uygulamalarını garanti altına alacak şekilde "Kongre dinin özgürce yaşanmasını yasaklayan hiçbir yasa koymayacaktır" demektedir. Bu düzenleme doğrudan devlete dönük bir kısıtlama olarak, devletin herhangi bir resmî din tesis etmesini veya herhangi bir dini resmen desteklemesini yasaklıyor, yani bu anlamı itibariyle son derece radikal bir siyasal lâiklik modelinin çerçevesini çiziyor. Buna mukabil, bu lâiklik çerçevesinin içinde, Anayasanın ilgili maddesinin ikinci cümlesi, inançların özgür bir biçimde uygulanmasının önünde de hiç bir yasağın olamayacağını söyleyerek din özgürlüğünü güvence altına almış oluyor (Patterson, 1997: 96). Din ve devlet ilişkileri hakkında çizilen bu lâik çerçeve, yine de Amerikan toplumunun dinsel ağırlıklı değerler mayasını asla bozmuyor. Amerikan toplumunda yer alan bütün dinler de Amerikanizm adı verilebilecek bir değerler dizisine kendilerince bir katkıda bulunmaktadır. Bundan sonra Mormonlarda din ve değerler eğitiminin sosyolojik bir çözümlemesine geçmeden önce, Mormonluk hakkında bazı genel bilgiler verilecektir.

Mormonluk: Tipik Bir Amerikan Dini²

Amerikan dini üzerine bir kitap yazan Harold Bloom (1992), esas itibarıyla Amerika'nın sürekli yeni dinlerin veya tarikatların ortaya çıkmasıyla ünlü olduğunu söyler. Her an ortaya çıkabilen irili ufaklı çok sayıda tarikat ve din, Amerikan dinî hayatının en sıradan olaylarından. Bununla birlikte bir din veya tarikatın ortaya çıkması her zaman belli bir sürekliliğe sahip olabildiği ve geniş bir taraftar kitlesi bulabildiği anlamına gelmiyor. Nitekim bunların hiçbirisi Mormonluk kadar tutunabilmiş, kurumsallaşabilmiş ve Amerikan kültür ve değerlerinin bütün izlerini üzerinde taşıyan bir mahiyete sahip olabilmiş değildir. Bloom'un dikkat çektiği diğer bir nokta Protestanlıktan Yahudiliğe, oradan da İslâmiyete kadar, Amerika'daki bütün dinlerin, Amerikalılığın izlerini üzerlerinde bir şekilde taşıdıklarıdır. Katoliklik, Amerika'da Avrupa'daki kökeninden çok farklı özellikler taşır. Katolikler gibi Mormonlar ve Güney Baptistler kendilerini Hristiyan olarak görseler de Amerikalıların çoğu gibi bunlar aslında kadim Gnostiklere, ilk dönem Hristiyanlarına olduklarından daha yakındırlar. Ayrıca Amerikan Methodistleri, Roma Katolikleri ve hatta Yahudi ve Müslümanlar bile derin inançları itibarıyla normatif olmaktan ziyade gnostik köklere daha çok bağlıdırlar. Bütün bu farklılıklarda bir Amerikan dini ortak teması keşfetmeye çalışan Bloom, bu dinin nasıl maskelenmiş olursa olsun o kadar yaygın ve baskın olduğunu söyler ki, Amerikan lâikleri ve ateistleri bile nihaî varsayımlarında hümanist olmaktan ziyade gnostik olduklarını söylerler. Her bir Amerikalıyı sevk eden dinsel bakımdan çılgın arayış, her birinin ruhunun bir yerlerinde yaratılıştan bile önceki bir zamanda yerleşik olduğuna inandığı bir şeye yöneliktir. Bir Amerikalı hangi dine inanırsa inansın o kendi içinde zaten yaratılıştan önce bile yerleştirilmiş olduğuna inandığı bir ışığı keşfetmiş oluyor. Bloom, her on Amerikalıdan dokuzunun Allah tarafından çok sevildiğine inandığını kaydeden bir Gallup anketine dikkat çekiyor. Bununsa Allah'ı karşılıksız sevmeye dair daha teslimiyetçi bir anlayıştan farkının tam da Amerikan farkı olduğunu anlatmaya çalışıyor (Bloom, 1992: 16-17). Allah tarafından seviliyor olmaya dair güçlü

² Mormonluk hakkında burada aktarılan bilgilerin çoğu, Mormonluğu incelemek üzere ABD'nin Utah eyaletinde bulunduğum esnadaki gözlemlerime dayanıyor. Bu konudaki benzer gözlemler ve Türkiye'deki Mormonluk hakkındaki ilk bilgiler için bkz. Özal, 1993; Yavuz, 1998.

bir inancın mevcudiyeti, kuşkusuz yapılan bütün işlerdeki haklılık ve tatmin duygusuna dair güçlü bir dayanak sunuyor. Bu açıdan Amerika'da benimsenen yaşam tarzlarına Allah'ın her şeye rağmen rıza göstereceği duygusunun, yapılan işlere dair daha radikal eleştirilere de ket vurduğu söylenebilir. Bu açıdan Allah'ın kendisini seviyor olduğu duygusunun, Allah'ın kendisine yetiyor olduğu düşüncesiyle tipik bir Amerikan bireyselci ideolojisini de beslediği kaydediliyor.

Kuşkusuz bir dini Amerikalı kılanın ne olduğu konusunda, sadece bireyseliğe yol açıyor olması ve hepsinde de gnostik bir eğilimin mevcut olmasına referansla bir indirgemeciliğe girmemek lâzım. Esasen Mormonluk gibi bir din, tam da bu bireyselci Amerikan dini tiplemesine karşı bir tepki olarak son derece cemaatçi bir vurguya sahip olmuştur. Mormonluğun, tarihine bakıldığında 1820'li yıllarda ilk ortaya çıktığı andan Salt Lake City'ye ulaşıp yerleştiği 1846 yılına, hatta çok eşliliğe yönelik anayasal bir yasak ilân ettiği 1890'lara kadar sürekli olarak Amerikalı olmaya daha fazla hak sahibi görünen unsurlarca (başta WASP, yani Beyaz Anglo-Sakson Protestan unsur olmak üzere) sürekli kuşkuyla yaklaşıldığı, dışlandığı, takibata uğradığı görülür. O kadar ki, Mormon bilincini şekillendiren kimlik büyük ölçüde Protestanlığa karşıtlık üzerine kurulmuştur. Buna rağmen Amerikan dinini vafeden özellikleri taşımaktan geri durmamıştır. Bir ölçüde Beyaz Anglo-Sakson Protestanlar arasından çıkması ve hitap ettiği kitlelerin büyük çoğunluğunun aynı çevreden olmasının bu ikisi arasındaki gerilimi diğerlerine nazaran daha fazla artırması tabii ki normaldir. Çünkü aynı dili konuşuyorlar ve genellikle benzer bir kitle üzerinde iktidar kavgası veriyorlar. Komşuluk, kavga etmek için alâkasız insanlara nazaran daha fazla sebep üretir. Burada Mormonluğun bu kavgayı verirken içine düştüğü Amerikan değerler gramerinin işleyiş şekli üzerine bir değinide bulunmak gerekiyor. Zira Mormonluk bizzat kendini var eden temel değerler olan bireyseliğe karşı cemaatçilik, demokrasiye karşı teokratik gibi özelliklerini sergilerken Amerikan dininin tam tersi olarak resmedilen tipolojisine paradoksal olarak daha fazla yaklaşmaktadır. Laurence Moore dışarıdan gelen dinler ile Amerikalıların yapımı olan dinleri karşılaştırırken, Mormonluğun Amerikan dininin inşasına olan katkısını aktarır. Fakat bu katkı sadece Mormon doktrininin Amerikan sınırları içinde ortaya çıkmış ve Avrupa'dan gelen dinlere karşı yerli bir alternatif sunmuş olmasından kaynaklanmıyor:

Mormonlar, kendi zamanlarında çok iyi yerleşmiş olan bir Amerikan tecrübesinden türetilmiş bir dersi, yani Amerikalı olmanın tek yolunun kendini bir muhalefet hissi içinde icat etmek olduğu dersini takip ettiler. Muhtemelen bu kilisenin oluşumuyla ilgili Amerika'nın gönüllülük sisteminin en faydalı sonucuydu. Amerika'nın, özellikle dinsel bakımdan, genel geçer görüşü, rekabet eden tarafların kendilerine seçtiğinden başka bir şey söylemez. O yüzden sabit bir şey değil, bir çatışma alanıydı. Genel geçer görüşten ayrı olduklarını ilân ederek kendilerini tanımladıklarında, Mormonlar da aslında bu Amerikalılık vasfına liyakatlerini iddia etmiş oluyorlardı. Kendilerini dışarıda ilân etmek suretiyle onlar merkeze yürümüş oluyorlardı (Moore, 1986: 45-46'dan aktaran, Bloom, 1992: 88).

Aslında onun dışında Mormonların WASP unsurunun çoğuyla, özellikle günümüzde evangelik olarak bilinen unsurlarla paylaştıkları çok daha fazla şey vardır. Amerikan yaşam tarzının gündelik süreci içinde zaten çok fazla yakınlık bulunduğunu söylemeye bile gerek yok. Oysa günümüzde siyonizmin küresel politikalarının yollarının kesiştiği bir dil, Amerikan dininin en göze çarpan yanını oluşturuyor. Mormonlar da diğer evangelik unsurlar gibi, Allah'ın ahir zamanda İsrailoğullarını vadedilmiş topraklarda bir araya getireceğine dair güçlü bir inanca sahipler. Tanrı'nın Krallığının tesisine sonuçlanacak bu süreç, aslında Yahudilerin çoğunun ölümüyle sonuçlanacak bir büyük savaş, yani Armegedonu içeriyor. Mormonluk da diğer Amerikan dinleri gibi bütün hesaplarını, gelecekle ilgili bütün siyasi ve ekonomik yatırımlarını bu savaş üzerine kurmaktadır. İsrailoğullarına karşı ise yine diğer unsurlar gibi karmaşık duygular içindedirler. Savaşın nihaî sonucuyla ilgili beklentilerinin doğurması gereken ayıp duygusu, adeta on iki kabilenin soydaşları, doğal varisleri olmanın kazandırdığı pervasız bir samimiyetle telafi ediliyor.³

Amerika'daki dinlerin büyük bir çoğunluğu, aynı zamanda Amerika'ya

³ Mormonların Hz. İsa'nın yeniden gelişine dair inançları ile bu geliş hazırlanmak ve bu gelişin hazırlanması için yükümlülükler söylemi, başta the *Book of Mormon* olmak üzere bütün kutsal metinlerinde merkezî bir yer tutar. Bu konudaki birçok metinden bazı örnekler için bkz. *The Book of the Old Testament* (Eski Ahit, aynı zamanda Mormon kutsal metinlerinin ilkini de oluşturuyor) *The Book of Mormon*'un da dahil olduğu bir kutsal metinler külliyyatının içinde (Jer. 16: 14-15, 31: 9); *Mormon Doctrine*, McKonkie, 1966: 305-7, 389-90, 687-698, 854-6; *the Book of Mormon*, 3 Ne. 21; *Doctrine and Covenants*, 45: 39-42, 29: 14, 130: 14-17.

dinsel teolojik bir rol atfederler. Tanrı'nın uzun vadeli plânlarında Amerika'ya âdeta ikinci bir vadedilmiş toprak statüsü tanınmış olduğuna dair his, hatta inanç, son derece yaygındır. Tabii ki his ve inanç her zaman Amerikan devletine olumlu bakmayı gerektirmemiştir. Örneğin, bunların arasında Antonio Lara Rayes'in deyişiyle, Amerikan devletinin kendisini demonize etmekle temayüz edenler bile vardır. İlk ve orta zamanlarında Mormonluk, şimdilerde Afro-Amerikan dinler, Elijah Muhammed ve Farrakhan'ın öncülüğündeki İslâmiyet gibi dinler, örneğin, Amerikan devlet ve toplum yapısına güçlü bir muhalefeti temsil ederler. Fakat bunların hepsi Rayes'in teşhisiyle "kendi doktrinleri ile Amerikan tarihi arasında bir irtibat kurarlar. Amerikalı olmayan biri bu mezhebe veya dinlere üye olmakla, özel bir yolla Amerikan tarihine de girmiş olur" (Rayes, 1997: 902 vd).

Bütün bunların yanında, başlangıcından sonuna kadar bütün boyutlarıyla ilk ve tek yerli Amerikan dini özelliğini taşımayı hak eden dinin Mormonluk olduğunu söyleyebiliriz. Bazı Mormonların ifadeleriyle, Hristiyanlıktan sonra ortaya çıkıp da bütün kurumlarıyla tutunabilmiş iki dinden birisi İslâm ise diğeri Mormonluktur. Bugün inananlarının sayıları on bir milyonu bulmuş, dünyanın hemen her tarafına yayılmış son derece zengin kilise örgütü ve sistematik misyonerlik ağlarıyla Mormonluk dininin merkezi ABD'nin Utah eyaletidir.

Büyük bir çoğunluğu (yaklaşık % 80'i) Mormonlardan oluşan Utah eyaleti ise lâik hukuk ilkelerinin farklı dinlere ve etnik gruplara sahip insanların bir arada yaşamasını sağlayacağına dair başarılı bir örnek olarak göze çarpıyor. Mormonların inançlarının temelini Allah'ın en son sözü olduğuna inandıkları Mormon Kitabı (The Book of Mormon) oluşturuyor. Bu kitap, Tevrat ve İncil'in devamı olduğunu iddia etmesine rağmen Kuran'dan hiç bahsetmez. Ama, içki yasağından cinsel yasaklara ve din-siyaset ilişkilerine kadar bir çok konuda İslâm'ın formel bir çok düsturunu andırmaktadır. Utah'ta içki ancak devlet dükkânlarında satılır. Dinsel inançların günlük yaşamın kenarında değil ortasında olması ve bunun önemine yapılan sürekli ve sistematik vurgu yine İslâmî düsturları çağırıştır. Bu itibarla Mormonluk Yavuz'un da tespit ettiği gibi modernleşme ile dinselliği iç içe oturtmuş başarılı bir örnektir (Yavuz, 1998).

Mormonlar melek Moroni'nin 1823'te bir Eylül ayında, o esnada on dokuz yaşında bir delikanlı olan peygamberleri Joseph Smith'e görünerek yakındaki bir tepede gömülü bulunan ilâhî mesajdan –Mormon Kitabı'ndan– bahsetmiş olduğuna inanırlar. Bu inanca göre, Joseph Smith

tam üç yıl sonra 1927 yılında, yine bir Eylül ayında Moroni'den altın levhalara İbrance olarak yazılı olan Mormon Kitabı'nı İngilizce'ye çevirmek üzere alır. Kendisi İbrance bilmediği hâlde bu çeviriyi ilâhî bir inayetle yapmış olduğu söyleniyor. Sadece arada bir yaptığı tercümenin doğruluğu Moroni'nin kontrolüyle test edilir. Kendisine emanet edilen levhaları kimseye göstermemesi sıkı sıkıya tembih edilmiş olduğu hâlde, bir ara meleğin gelişinin uzun bir kesintiye uğramasından kuşkuya kapılan Smith bu sırrını, daha sonra bu levhaları görmüş olduklarına şahitlik edecek üç kişiye açar. Bu üç kişi başta Mormonluğa girmiş fakat daha sonra bu dinden çıktıkları hâlde yaptıkları şahitlikten geri dönmemişlerdir.⁴ Bunların şahitliği çok önemli; çünkü bunların şahitliğinden ve Joseph Smith'in iddiasından başka bu kitabın orijinali hakkında hiçbir bilgi yoktur. 1829 yılında Mormon Kitabı'nın İngilizce'ye çevirisi bitmiş, 1830 yılında da New York'ta ilk baskısı yapılmıştır. Baskısının yapılmasından on beş gün sonra New York'ta ilk kilise kurulmuş, yoğun bir tebliğ çalışmasıyla ilk cemaat oluşturulmuştur. Bu cemaatin ilk üyeleri genellikle Protestan unsurlardan koştukları için, Protestan kiliseler Mormonların faaliyetlerinden rahatsız olmuş ve onları New York'tan sürmüşlerdir. Başta Ohio'ya göç eden Mormonlar, burada da aynı türden tepkilerle karşılaşınca Missouri yolu üzerinden Kirtland'a göçmüşlerdir. Joseph Smith 1844 yılında da Carthage Hapishanesinde kardeşi Hyrum Smith'le birlikte öldürülmüştür. Smith'e vadedilmiş toprak (Zion) olarak bugünkü Salt Lake City şehrinin yerinin vahiyle bildirilmiş⁵ olduğuna inanan Mormonlar, Joseph Smith'ten sonra başa geçen ikinci peygamber Brigham Young öncülüğünde bu vadedilmiş yere göç ettiler. Bu zamandan itibaren başlayan uzun ve yoru-

⁴ Bu üç kişinin Mormonluğun hikâyesini tamamlamak ve tutarlı kılmak üzere hikâyeye monte edilmiş olduğu akla gelebilir. Ayrıca vahyin uzun süre kesildiği, "Fetret Devri" olarak bilinen dönemde Hz. Muhammed'in içine düştüğü psikolojik durumlara olan benzerlikler, diğer benzer yanlarıyla bir arada düşünüldüğünde Mormonluğun İslâm'dan büyük esinler taşıdığını düşündürebilir. Yalnız bu esinler, Mormonluğun İslâm'dan etkileneceğini söylemeyi gerektirmez.

⁵ Vahiye tabii ki henüz kurulmuş olmadığı için şehrin, hatta bölgenin adı bile yoktur. Rivayete göre, büyük bir göçün sonucunda ulaşılabilecek yerin bu yer olduğunun işareti uçsuz bucaksız bir çölün ortasındaki bir ağaç olacaktır. Nitekim büyük Mormon göçünün bir aşamasında, bu tarife uygun yerin Tuz Gölü (Salt Lake) kenarındaki bir ağaç olduğuna karar verilmiştir.

cu göçün nibaî amacı ulaşacakları vadedilmiş toprakta Tanrı'nın Krallığı, yani Amerika'daki Kudüs'ü tesis etmektir. Aslında Tanrı'nın Krallığı bütün Hristiyanların dillerinden düşmeyen bir terim. Evangelik Hristiyanlar ise bununla özellikle ahir zamanda Filistin bölgesinde meydana gelecek olan büyük savaştan (Armagedon) sonra kurulacak olan bir krallığa gönderme yaparlar. Bununla birlikte bütün Amerikan Protestanları Amerika'yı meşakkatli sürgünlerin sonucunda ulaşılmış bir yer olarak gördükleri için Amerika'ya özel bir vurgu vardır. Yine de hiç biri Amerika'ya Mormonlar'ın Utah'a attıkları kadar güçlü bir Kudüs vurgusu yapmaz. Mormonlar kendi misyonlarının önemli bir parçasını diğer Evangelistlerden farksız olarak, ahir zamana doğru dünyada dağınık duran on iki (İsrail oğullarına mensup) kabilenin Zion'da bir araya getirilmesine hasretmiş olsa bile, Utah'ta bir yeryüzü cenneti olarak Kudüs'ü kurma konusuna apayrı bir önem atfederler.

Mormonların Joseph Smith'in öldürülmesinden sonra, bu amaçla başlattıkları ve Amerika'nın neredeyse bir ucundan öbür ucuna kadar o günün şartları altında yaptıkları göç, Mormon dinsel hafızasında çok kurucu bir rol oynamıştır. Denilebilir ki, bu göç bir dinin kök salabilmesi için gerekli ıstırap ve çile unsurunu, Yahudiliğin diasporası veya İslâm'ın hicretiyle kıyaslanabilir bir biçimde Mormonluğun bütünlüğüne çok iyi yerleştirmiştir⁶. Mormonların 4 Şubat 1946 tarihinde başlayan bu meşhur göçü, 24 Temmuz'da ilk kafilenin Salt Lake City'de karar kılmasıyla bitmiştir. Young'ın ilk işi bir tepeye çıkarak bir şehir plânlaması yapmak olmuştur. Avrupalı şehircilik tecrübesinin üzerine Amerika'nın doğusunda yaklaşık üç yüz yıldır devam etmekte olan yeni şehircilik anlayışının sorunların-

⁶ Bu göç hareketinin ve bir dönem için de olsa kovuşturulmuş olmanın cemaatin hafızasında bırakmış olduğu derin izlerin Mormonluğun bugünkü başarısında ciddi bir rolü olduğu söylenebilir. Esasen Weber'in Protestanların bir büyük günaha kefarete duyusuyla çok çalıştığını söylerken, asıl büyük nedeni yeterince takdir edememiş olduğunu söyleyebiliriz. O da *bir dinin dayanışma ruhunu canlandıran ortak bir düşmana göğüs germe kültürüdür*. Tarih boyunca geçirdikleri büyük felâketlere rağmen Yahudi imajının sürekli parayla, zenginlikle özdeşleşmesi de bu diaspora hâlinin canlı tuttuğu dayanışmaya bağlanamaz mı? Esasen 16. yüzyılda ortaya çıkmış ve Katoliklerin şiddetli tepkisini çekip kovuşturmaya maruz kalmış bir hareket olarak Protestanlığın da üretebileceği ilk kültür, dayanışma ve diaspora kültürüdür ki kapitalizmin ruhu bağlamında akla ilk gelen özelliği bu olmalıydı (bu tartışmanın ayrıntıları için bkz. Aktay, 1999: 115 vd). Mormonluğun ekonomiye tartışmasız bir yansımaları bulunan başarısında da bu ilk dönem çilesinin oturttuğu dinsel habitusların çok önemli bir payı vardır.

dan mühlhem tecrübeleri de işin içine katarak zaten son derece düz, uçsuz bucaksız olan bir alanda mekânı çok cömertçe kullanmayı öngören, alabildiğine geometrik ve düzenli bir şehir plânlamasının temelini atmıştır. Şehrin ortasında tapınağı tasarladıktan sonra, bu merkezin etrafında şehrin diğer unsurları baklava dilimi şeklinde tasarlanmıştır. Bu yüzden Salt Lake City'nin neresine giderseniz gidin, sokağın girişindeki numaraya bakarak tapınağa göre konumunuzu tespit edebilirsiniz. Salt Lake City'nin bu geometrik şaşmaz düzeni, kötü bir doğu tecrübesinden sonra ABD'nin bütün şehirlerinde görülen yeni bir şehircilik paradigmasının ürünü olarak da görülebilir. Ama sanırım yine de diğer şehirlerin hiç birinde bu kadar bariz değildir. Bir şehre bu düzenin ancak son derece pürürlü bir dinselikle verilebileceği düşünülebilir. Bir Kudüs kurma güdüsü, Amerikan yaşam tarzıyla buluştuğunda ortaya böyle bir şey çıkıyor.

Mormonlar her 24 Temmuz gününü bir festival olarak kutlarlar. On yılda bir de bu yolculuğu canlandıran bir yolculuk yaparlar. Başlangıcından itibaren Amerika'nın bir çok baskın unsurundan gördükleri baskıların bağımsız bir Mormon kimliğinin oluşmasında büyük rol oynadığı söylenebilir. Yaşanan bu ortak çilenin beslediği dayanışma duygusunun ürettiği kimlik, bir piyasa ekonomisi içerisinde grubun birbiriyle dayanışması için çok güçlü bir zemin oluşturmuştur. Sonuçta bir dinin bağlıları olarak tutunma güdüsü, piyasa ekonomisi içerisinde de yansımaları bulmuş, bu zeminde çok kazanma güdüsünü bir "kutsal çalışma" (bir çeşit cihat) nosyonuyla kamçulamıştır. Yüksek dayanışma kültürü de eklendiğinde, bugün Amerikan ekonomisinde bir çok alanda rekabet edebilen güçlü bir ekonominin sahibi bir kilise ortaya çıkmıştır. Bireysel olarak bir çok Mormon'un ekonomik başarısının yanında, bizzat kilise de yatırım yaparak kısa zamanda ekonomi, bankacılık, basın, eğitim ve sair alanlarda örgütlenerek bugünkü Utah eyaletini inceden inceye tesis etti. Bütün bu çabaların arkasında yatan ana motivasyon da vadedilmiş toprağı Allah'ın verdiği akıl ve inançla inşa etmektir. Kısacası, Amerika'da Kilise'nin ilk ve tek eyaleti Utah olmakla birlikte başta Utah'a komşu eyaletlerdeki, örneğin California, Arizona ve Nevada'daki kolonileri dolayısıyla görece daha fazla olan nüfusuyla birlikte Amerika'nın hemen her tarafına yayılmıştır.

1890'a kadar çok evliliği, bütün peygamberlerin hayatında bulunduğu gerekçesiyle dinin bir parçası olarak gören Mormonlar, sürekli başka insanlar tarafından eleştirildikleri gibi federal yönetimin bu konudaki baskılarına da maruz kalmışlardır. Bu baskıların dayanılmaz bir hâl aldığı

ve askerî bir yaptırım tehdidiyle bulunduğu bir anda, 1890'da, Mormon Konferansı'nda⁷ yayımlanan "manifesto" ile çok evlilik uygulamasına son verilmiştir. Bu karar aynı zamanda Utah eyaletinin Federasyona dahil olma şartını da yerine getirmiş oluyordu. Tabii bir çok Mormon, baskı altında gelen vahiy gerekçesiyle bu kararı tanımayarak, sahib Mormonluğa devam etmek adına çok evlilik uygulamasına devam etmişse de bunlar çok istisna kalmışlardır.

Mormonların hayatlarında beden eğitiminin çok önemli bir yeri vardır. Bu onların son derece modern görünüşleri içinde dinsel etkiyi hissetmelerinin en önemli yoludur. Bu yüzden kimliğin kuruluşunda kılık kıyafete vurgunun karşısında değişik beden politikalarına vurguyu konumlandırımları ayırt edici vasıflarından sayılır. Beden politikalarının bir yandan spor ve "sağlığımıza dikkat etmek" gibi bir boyutu varken, diğer yandan vücuda zararlı olacak hiç bir şeye yanaşmamak, örneğin, kesinlikle alkol almamak ve içindeki vücuda zararlı "kafein"den dolayı hiçbir kolalı meşrubat, çay ve kahve içmemek gibi pratik tezahürleri söz konusudur. Beden siyasetinin Mormonlardaki dinsel anlamı, insan vücudunun Allah'ın verdiği bir mabet olarak görülmesinden kaynaklanıyor. Bir mabet nasıl kirletilmemeliyse bu tür nesnelere de insan vücudu kirletilmemelidir. Bundan dolayı sigaraya karşı da yine dinsel bir içerikle yasaklayıcı bir tutumları vardır. Düriüstlük kavramı özel yaşamın yanında iş alanında da vurgulanmıştır. İnsan bedeninin bir değer olarak benimsenmesinin modern diyet teknolojileriyle kuşkusuz yakın bir ilgisi vardır. Altında yatan genel felsefe insan bedenine zararlı olan her şeyin yasaklanmasıdır. Bu anlamda zarar-yarar ekseninde dönen bir etişin, iyi-kötü ekseninde dönen bir ahlâk ve maneviyatla ustaca buluşturulması söz konusudur. Ancak bu tür gündelik uygulamaların, yasaklamaların ve kodlamaların uygulanmasına Mormonların genellikle atfettikleri bir başka değerinin dinin düsturlarının ciddîye alınması, gündelik hayat içinde etkili kılınması, yani inanç-eylem birliğı olduğunu görüyoruz. Mormonlar bu konuda genellikle Amerikalı başka dinlerle bir fark oluşturacak şekilde ısrarlı olmaktadır. Bir Mormon kadını bu durumu şu sözlerle ifade ediyor:

⁷ Altı ayda bir Salt Lake City'deki Mormon Tapınağında, dünyanın her tarafından Mormonun katılımıyla gerçekleşen bu konferans bir çeşit hac niteliğı taşıyor. Son zamanlarda inşa edilen, otuz beş bin kişiyi aynı anda alan yeni konferans salonu, görkemli bir yapıya sahip. Konferans Mormon dininin periyodik ve son derece düzenli bir faaliyetiyle bir ekumenik toplantı merkezi işlevi görüyor.

“Genellikle öteki dinlerin müntesipleri kendilerini bir takım taraftarı gibi algılıyor. Dine mensup olmanın onların hayatlarına hiçbir etkisi olmuyor. Oysa bir dine inanıyorsanız, onun düsturlarına uyan bir pratik hayatınız olmalı. O dinin kendi eylemlerinizi üzerinde belirleyici bir etkisi olmalı. Kahve, çay, sigara, alkollü içecekler içmemek bende apayrı bir mutluluk uyandırıyor. Çünkü samimiyetimi kendime kanıtlamış oluyorum.”

Mormon kilisesinin çok büyük örgütsel gücü ve sosyal ve malî imkânları vardır. Kiliseye bağlı bir çok menkul ve gayrimenkul emlakle son derece zengin bir örgütü, kendine ait üniversitesi (Brigham Young Üniversitesi, televizyon kanalı ve şirketleriyle Amerika'nın en güçlü kiliselerinden biridir. Sıkı ve düzenli örgütsel yapı, açık kuralların varlığı ve yorumu açık dine sahip olmaları, muhtemel ihtilafları geciktirmeksizin ve Mormon cemaatinin faydalarını gözeterek şekilde anında çözecek peygamberlerinin varlığı, Mormonların kısa zamanda katetmiş oldukları mesafeyi açıklıyor. Özellikle somuncusu, yani yaşayan bir peygamber, ihtilaf vukuunda ilâhî vahiy destekli bir çözüm imkânı sunarak iç siirtüşmelerin bir mezhepleşmeye yol açmasını engelliyor. Yani Mormon kilisesinin başkanı aynı zamanda özel ilâhî işaretlerle seçilmiş olduğu kabul edilen bir peygamberdir ve bu tür bir liderin varlığı tartışmaların kilitlendiği yerde ilâhî bir işaretle bitirilmesini sağladığı için derin ihtilaflara yol açabilen tartışmalar kolayca çıkmamaktadır. Bu durum cemaat içi demokratik siyasî katılım kanallarının fazla gelişmemesine yol açması dolayısıyla eleştiriye konu olmaktadır.

Mormonluğun Hristiyanlık içinde bir mezhep değil, bağımsız inanca dayanan kilise eksenli bir din olduğu söylene de son zamanlarda kendilerini Hristiyanlığın tek doğru yorumu olarak tanımlamaya dikkat etmektedirler. Mormonların bu konuda başvurdukları argümanların tıpkı Müslümanların Yahudilik ve Hristiyanlığın, İslâm'ın gelişyle birlikte geçersizleştiğini söylerken başvurdukları argümanlarla aynı olması da dikkat çekicidir. Tıpkı İslâm'ın önceki dinlere yaptığı gibi, kendisini bir dizi peygamber geleneğinin son ve artık tek geçerli temsilcisi olarak görüyor, ama bunu yapmakla diğer dinlerin otantik içeriğine de sahip çıktığını iddia etmiş oluyor. Sorun ettiği şey, diğer dinlerin bu otantik yorumu sahip çıkmamış, dolayısıyla insanların tâbi olmaları gereken gerçek bir din olma vasıflarını kaybetmiş olmalarıdır. Bu açıdan Mormonluk ile Hristiyanlık ilişkisi biraz İslâm'ın diğer dinlerle ilişkisini taklit eder gibi gözükse de, Mormonluğun temel dinî metinlerinde hiçbir şekilde İslâm'a en ufak bir gönderme bile yapılmamaktadır. Buna mukabil, daha sonra

ortaya çıkan bazı temaslar dolayısıyla Kilise resmen İslâm'ın da aynı dinsel geleneğe ait olduğunu ilân etmiştir. Zaten peygamberlik müessesesi de Mormonluğun çok zor kabul ettiği bir şey değildir. Aksine her an Allah insanlar arasında birileriyle temas kurarak ona vahyini iletebilir. Bunun Hz. Muhammed için de geçerli olduğunun kabul edilmesi, Mormonluğun teolojik içeriğine bir etkide bulunmamaktadır.

Mormonluğun en önemli özelliklerinden birisi de rahiplik kurumunun veya din adamları sınıfının olmamasıdır. Mormonlar, Hristiyanlığa kıyasla İslâm'ın da ayırt edici bir vasfı olduğunu düşündüğümüz bu özelliği, sıradan bir müminlikte eşit olmaktansa, neredeyse her Mormon'un en üst bir bilgi ve donanımına sahip kıldığı düzeyde bir eşitliğe dönüştüren programlara sahiptirler. Herkes kendi dininin rahibidir ve bu şekilde bir eğitim almaktadır. Neredeyse her Mormon on dokuz yaşına geldiğinde, hizmet edeceği yer kilisenin inisiyatifinde ve atama yetkisinde olmak kaydıyla, gönüllü olarak, dünyanın herhangi bir yerinde iki yıllığına misyonerlik faaliyetine katılır. Gerek bu faaliyetlere hazırlık aşamasında, gerekse bu faaliyet içinde ve sonrasında bir ömür boyu her Mormon dinini hem kendisi için hem de başkalarına anlatabilecek bir temsil boyutunda çok iyi öğrenmek durumundadır. O yüzden karşılaşılabileceğiniz herhangi bir Mormon size son derece iyi yetişmiş bir Mormon ilâhiyatçısı görüntüsü verebilir. Bu misyon pratiğinin kendisi, bir Mormon'a Mormonluğun öngördüğü bütün değerleri kesinlikle her türlü sınıf eğitiminden çok daha fazla kazandırmakta, din ve değerler eğitimi, hayatın bir parçası olmaktan hayatın etrafında döndüğü bir ideale dönüştürmektedir.

Her Mormon'un kendi dininin rahibi gibi inisiyatif sahibi olarak davranabilmesinin bir sonucu olarak kilise ayinleri ve görevleri bütün Mormonlar arasında bir çeşit nöbet usulüyle yapılmaktadır. Meselâ katıldığım bir çok kilise ayininde karşılaştığım devasa organizasyonlarda ilk merak ettiğim şey, bu tür organizasyonlarda kaç kişinin istihdam edildiğiydi. Bu yönde yaptığım soruşturmalarda, bir tek elemanın bile istihdam edilmediğini, herkesin bu işleri gönüllü olarak yaptığını öğrendiğimde şaşkınlığımı gizleyememiştim. Bununla birlikte, Mormonların din adamları sınıfı olmadığını söylemek Mormon kilisesinin hiçbir hiyerarşiye sahip olmadığını söylemek anlamına gelmiyor. Kilisenin örgütsel şemasında başta, ilâhî bir işaretle seçilmiş olduğuna inanılan bir lider (peygamber) ve onun altında, birinci başkanlık konseyi olarak, iki yardımcısı var. Bunların dışında Hz. İsa'nın on iki havarisine öykünen on iki kişilik bir konsey var. On bir

milyonluk bir cemaatin yönetiminde bu on iki kişi bir çeşit kabine işlevi görüyor. Daha sonra yine Hz. İsa'nın tavsiye etmiş olduğuna inanılan yetmiş kişilik meclis ile bir yedek meclis daha vardır. Bu makamlara seçilmek hem kilise içindeki hizmet süresiyle bağlantılıdır, hem de Mormon değerlerine bağlılığın zaman içerisinde sürekli kanıtlanması yoluyla olmaktadır. Bu nedenle Mormonluğun dinsel pratiği, sürekli olarak kendi cemaatinden olan başkalarının denetimine açık bir şeffaflığa sahip olmak durumundadır. Örneğin sürekli olarak size çay, kahve, içki, kola, sigara içip içmediğinizi, dürüst davranıp davranmadığınızı, kiliseye vermeyi kabul ettiğiniz aidatı ödeyip ödemediğinizi soran yetkililere cevap vererek hayatınızın çetelesini tutmak ve ibraz etmek durumundasınız.

Utah eyaletinin de Mormon kilisesine ait olduğunu söylemek mümkünken, bu eyaletin bütün dünyadaki ekonomiler içerisinde en hızlı ve istikrarlı gelişmekte olan bir yapıya sahip olması Mormonluğun değerleriyle toplumsal gelişme arasındaki ilişkiye dair daha fazla dikkati hak etmektedir. Utah'taki en etkili kurum Mormon kilisesidir. Eyaletin iki senatörü ve valisi genellikle Mormon'lar arasından seçilir. Eyalet ekonomisinde de en güçlü banka ve yatırımlar Mormonlarındır. Bu yüzden de, Mormon değerlerinin bir sosyolojisi yapılmak istendiğinde ilk bakılması gereken yer bu ilişkilerin kurulma biçimi olsa gerek. Din ve değerler eğitimi için Mormon kilisesinin sahip olduğu bir dizi kurumsal kanaldan ayrı olarak, bu değerlerin nihayetinde tüketildiği yer olarak iş ve kültür dünyası, hatta ulusal dünya (USA) çok önemli bir rasat alanı olarak görünüyor.

Şimdi, Mormonlar'da özellikle kilisenin resmî-kurumsallaşmış uygulamalarıyla sıradan bir Mormon bireyinin veya ailesinin içinden geçebildiği eğitim aşamaları,⁸ bu eğitim aşamalarının her biriyle ilgili yapılmış bazı sosyolojik araştırma verileri ışığında ortaya konulacaktır. Bu eğitim aşamalarının her birini aynı zamanda Mormon değerlerinin yeni nesillere aktarılmasını, bu değerlerin cemaat içinde paylaşılarak pekiştirilmesini sağlayan güçlü vasatlar olarak görebiliriz. Tabii ki bu vasatların Amerikanizmin şemsiyesi altında eklemeli olduğu daha genel bir vasat da söz konusudur.

⁸ Mormonlarda din ve değerler eğitimiyle ilgili buradaki tasnifi, Salt Lake City'deki çalışmalarım esnasında tanıştığım değerli arkadaşım David Lund'ın önerdiği şekilde yapıyorum. Tam bir ahlâk ve samimiyet timsali olan David, bütün çalışmalarım esnasında hiçbir desteğini esirgemedi. Kuşkusuz, bir teşekkürden çok daha fazlasını hak ediyor.

Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi

1. Ev ve Aile Eğitimi

Kilisenin bütün yayın organlarında ve Mormon kültürünün üretildiği her zeminde, aile son derece merkezî bir yere sahiptir. Ama bu salt bir resmî deklarasyon düzeyinde kalmaz. Aileyi gerçekten de güçlendirici bir çok tedbir alınmaktadır. Bundan ayrı olarak aile Mormon değerlerin aşılandığı, din eğitiminin kemikleştirildiği ilk eğitim kurumu olarak son derece araçsal bir işleve de sahiptir. Kilise ebeveyni inançlarını ev içinde formal ve informal durumlarda çocuklarıyla paylaşmaya teşvik eder. Informel durumlar din hakkında samimî kişisel sohbetler yapmayı, yaşarken iyi bir örnek hayat oluşturmayı kapsar. Resmî durumlar ise her akşam aile olarak beraber dua etmeyi ve aile gecesi esnasında dinî dersler sunmayı kapsar. Aile gecesi, her ailenin haftada en az bir gece –genellikle Pazartesi akşamları– ailenin beraber geçirmek üzere ayırdığı bir Mormon programıdır. Bir Mormon’un katardığı, aile gecesiyle ilgili şu anekdot, çoğu Mormon’un yaşadığı benzer tecrübelerle de işaret etmektedir:

“Genç bir çocukken annemin yanı başımda diz çökerek dualarımı okuma yardımcı olduğunu hatırlıyorum. Bu benim için çok değerli bir anıydı. Ondan Allah’a inanmayı, güvenmeyi ve Allah’ı sevmeyi öğrendim. Bazen annemle birlikte bir iş için dışarıya çıktığımızda arabamız bozulurdu ve biz zor durumda kalırdık. Bu tür durumlarda annemiz bizi hemen duaya yöneltirdi ve bu yolla bize her şey yoluna girecekmış gibi gelirdi. Annemin örnekliliğinden hayatımda karşılaştığım her zorluğa karşılık inançla Tanrı’ya yönelmeyi öğrendim. Ayrıca annemin bize öğrettiği bu aile gecesi derslerinden dürüst ve nazik olmak gibi bazı doktrin dersleri de aldım. Bütün bunlar hayatımın –lâik veya dinsel her düzeyinde– en önemli ve en derin eğitsel tecrübelerini kazandırdı... Mormon peygamberler⁹ sıkça şunu tavsiye etmişlerdir: ‘Yapacağımız en önemli şey kendi evlerimizin duvarları arasında yapacağımız şey olacaktır’ ve ‘Hiçbir dünyevî başarı evdeki bir başarısızlığı telafi edemez.’ Bu düşünceler Mormon düşüncesi ve pratiğinin merkezinde yer alır. Tanrı’yla ilişkimizden sonra, evle ve aileyle ilişkimiz bir Mormon’un hayatında en önemli şeyler hâline gelir. Hatta kiliseyle olan ilişkiden bile daha önemli hâle gelir”.

Kuşkusuz bu Mormon’un anlattıkları değerler eğitiminin aile içindeki belli bir kurumsal uygulamasıyla sınırlı olmadığını gösteriyor. Esasen Mormon inancının yaşanması esnasında aile hayatına atfedilen merkezî

⁹ Daha önce değinildiği gibi Mormon kilisesinin mevcut başkanları aynı zamanda peygamber de sayılıyor.

rol, aile hayatının korunmasına atfedilen önem ailenin eğitsel işlevine duyulan güveni de gösteriyor, kurumsallaşmış, habitus düzeyinde kökleşmiş davranış kodları, bu hayatın daha da pekişmesini sağlıyor. Yayılma azminde olan bütün dinler gibi hiçbir nüfus plânlaması ideolojisine zerre kadar prim vermeyen bir yaklaşımla Mormon ailesi genellikle çok çocuklu bir yapı arz eder. Özellikle Amerika'daki Mormonların çok yüksek bir doğurganlık katsayısına sahip olduğu ve görece daha erken yaşlarda evlendikleri tespit edilmiştir. Evlilik ve doğurganlık üzerinde ise dinî değerlerin ve motivasyonların önemli bir etkisi vardır (Heaton, 1998: 425 vd). Bu doğurganlık oranının doğrudan sonuçlarından birisi de çocukların her türlü akrabalık ilişkilerine ve bunlara eşlik eden bir çok karmaşık değerler sistemine çok aşina olmalarıdır. Ailenin her üç kuşağı arasındaki ilişkiler alabildiğine yoğundur. Bu kuşakların dinî anlayışlarını aynı anda gözetken kurumsal yapı, bu kuşakların hepsinin yaşadıkları misyon tecrübesi ve diğer dinsel katılım benzerlikleri aralarında bir kuşak çatışmasının oluşmasına karşı doğal bir tedbir işlevi görmektedir.

Değerlerin yeniden üretildiği bir ortam olarak görülen aile, Mormonlukta üzerine son derece titrenilen bir kurumdur. Bütün bir Mormon hayatı hakkındaki en tipik görüntüler birkaç kuşağın bir arada yaşayabildiği, çok çocuklu, mutlu ve mazbut bir aileyi resmeder. Hatta Thomas'ın tespit ettiği kadarıyla bir çeşit aile teolojisinin Mormon kültürünün önemli bir parçasını oluşturduğu bile söylenebilir (Thomas'tan aktaran, Mauss, 1984: 445). Armand Mauss, bu kendine özgü teolojinin bir yandan Mormon çiftlerin doğurganlığı üzerinde ve bunu kurmak üzere yükselirken, bir yandan da kilisenin aile hayatına olan güçlü vurgusuyla işleyen söylemsel boyutuna dikkat çekiyor. Bu söylem akademik düzeyde de Mormon kilisesine bağlı Brigham Young Üniversitesi bünyesindeki Aile ve Demografi Enstitüsünde ifade edilmektedir. Enstitü son zamanlarda ortaya çıkmış aileyle ilgili literatürü desteklemiştir. O kadar ki, Amerika'daki aileyle ilgili sosyolojinin önemli bir kısmının başını Mormonların çektiği söylenmektedir (Mauss, 1984: 445). Mormonların önyak olduğu aile sosyolojisinin de en önemli ilgi odaklarından birisi ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişki ise, diğer ikisi de doğurganlık ve karı-koca ilişkisidir. Yapılan araştırmalar bu her üç konuya olan ilgide de güçlü, geniş ve değerler üretiminde aktif ve verimli bir ailenin oluşumuna dair kaygıların yön verici olduğunu ortaya koyuyor. Aile bağlarının gitgide zayıfladığı modern toplumlarda, Mormonların bu sürece karşı oldukça başarılı işlediği görülen bu direnişi gerçekten de kayda

değer. Yaşam tarzları ve görünüşleri itibariyle son derece modern olan, Amerikan ekonomik hayatında son derece uyumlu bir bütünlüğün parçası olan Mormonların aile hayatında görünen bu muhafazakârlığı modernist tasavvurları alt üst edecek cinstendir. Türkiye’de nüfus plânlamasına karşı herhangi bir olumsuz söylemin bir siyasînin neredeyse siyasî hayatına mal olabildiği tecrübesine sahip olunca, Mormonların Amerikan ve postmodern yaşam tarzıyla olan bu uyumunun şaşkırtmaması mümkün olmuyor. Mormonlar, aile hayatını hem Mormon değerlerinin en verimli ve aktif bir biçimde yeni nesillere kazandırılacağı bir vasat olarak görüyor, hem de ailenin doğurganlığını dinlerini yaymanın en doğal ve elde bir imkânı olarak karşılıyorlar.

2. Pazar-Kilise Toplantıları

Kilisenin asıl toplantıları Pazar günleri yapılan üç saatlik blok toplantılardan oluşur. Bu toplantılarda sadece ibadet edilmez, hem çocukların eğitimi açısından hem de bütün aile bireyleri açısından son derece yoğun sosyalizasyon imkânları bu toplantılar esnasında denir. Örneğin bu üç saatlik toplantının birinci saatinde yetişkinlerin kendi aralarında Papazlık Toplantısı denilen çalışmalar yapılmaktadır. Bu toplantıda da cemaatin bazı eğitsel veya sair işlerinin sürdürülebilmesi için tahsis edilmiş iş bölümü komisyonlarının ayrı toplantıları olur. Aynı anda kadınlar da Toplumsal Yardım Toplantısı için ayrı bir salonda bir araya gelirler. Yine bu esnada değişik yaşta çocuklar da kendilerine ait toplantılara katılırlar. İkinci saat ise her iki cinsten bütün yetişkinlerin kutsal metinleri çalışmak üzere toplandıkları Pazar Okulundan oluşmaktadır. Bu esnada yine çocuklar kendi yaşlarına ve seviyelerine uygun dersler için kendi gruplarıyla bir arada kalırlar. Üçüncü ve son bölümde ise en önemli toplantı gerçekleştirilir. Buna da Kutsal Ayin Toplantısı denilir. Bu toplantıda da dua edilir, kutsal ekmek ve su ayini yapılır¹⁰, ilâhîler okunur ve cemaatten bazıları (genellikle bir renklilik olsun diye farklı bir kiliseye mensup üyelere misafir birileri olur) misyonerlik hatıralarını anlatır. Genellikle bunlar duygusallığı yüksek anlatımlar olur ve bu esnada çoğu kişinin gözleri yaşarır. Mormon cemaatinde duygulanma ve itidalle ağla-

¹⁰ Mormonlar, diğer Hristiyanların kilise ayinlerinde kullanılan şarap yerine su kullanırlar, zira daha önce değindiğimiz gibi şarap, alkollü bir içecek olarak yasaktır. Aslında bu farkın dışında, bu ayin tamamen diğer Hristiyanlarınkine aynı şekilde ve aynı sembolik imalarla yapılmaktadır.

ma üzerine âdeta özel bir kültür gelişmiştir. Bu kültürün kuşkusuz cemaatin heyecanını, İbn Haldun'un dediği anlamda "asabiyesini", canlı tutmak bakımından son derece işlevsel bir yönü vardır. Pazar Toplantıları her yaştan ve her cinsten bütün Mormonların bir festival havası içinde yaşadıkları ve her bakımdan toplumsallaşmayı sürdürdükleri, yeniden ürettikleri en önemli vasatlardan birini oluşturuyor. Tabii ki bu toplumsallaşmanın en önemli yanlarından biri ortak değerlerin çok güçlü bir biçimde yeniden üretimi veya aktarımı için elverişli olmasıdır. Su ve ekmek ayini Hz. İsa'nın bedenini müminler için kurban etmesine iştirak etmeyi sembolize eder. İsa'nın insanlar için neleri göze almış olduğu üzerinde tefekkür eden cemaat, bu ayini onun öğretilerine lâyık olabilmek için kendini geliştirmek ve Tanrı'ya olan sözleşmeyi yenilemek için bir ibadet zamanı olarak görür. Kuşkusuz festivallerin bir toplumda bazı değerlerin eğitimi, dinî duygu ve heyecanın paylaşımı için işlevselliği bütün dinler için söz konusudur. Ancak Mormonlukta bir çok vesile olduğu gibi bu tür vesileler de cemaatin daha stratejik amaçları açısından bütün modern pedagojik yöntemlerin birikiminden yararlanılarak en yüksek verimlilik elde etmek üzere araçsallaştırılmaktadır. Bu kullanımların daha ayrıntılı bir incelemesi, modern dünyada diğer dinlerin bu tür dinsel-kurumsal-habitual vesileleri istihdam tarzlarıyla karşılaştırmalı olarak yapılabilir.

3. Ev Öğretmenleri ve Misafir Öğretmenler

Mormon cemaatine mensup her bireye veya her aileye ev öğretmeni olarak hizmet yapmak üzere iki kişi görevlendirilir. Ayrıca yetişkin her kadına da misafir öğretmen olarak görev yapmak üzere iki kadın tahsis edilir. Ayda en az bir defa bu öğretmenler görevlendirildikleri eve gelerek kısa bir ders verirler. Bu dersler genel olarak Mormon kilisesince aylık olarak yayımlanmakta olan Ensign Magazine¹¹ dergisinde yer alan ve Mormonların yaşamakta olan peygamberlerinden birinin yazdığı bir yazıya dayanır. Bir çeşit va'z u nasihatten sonra bu öğretmenler aynı za-

¹¹ Ensign Magazine Mormon kilisesi tarafından 1971 yılından beri aylık olarak yayımlanmakta olan bir dergidir. Kuşe kâğıda resimli olarak basılmakta olan dergi, Kilise'nin haberlerini magazinleştirir. Kilise'nin önde gelen mensuplarının; Başkan'ın, üçlü başkanlık konseyi, on ikilik meclis ve yetmişlik meclisin üyelerinin haber, demeç ve vaazlarını popüler bir ilgiyi uyandıracak şekilde haberleştiren, yeni Mormonların ihtidalarıyla ilgili ilginç hikâyeleri, misyon faaliyetleri esnasında yaşanan çarpıcı haber ve anlatımları ihtiva eden dergi, ay

manda sorumlusu oldukları şahıs veya ailelerin maddî ve manevî esenliğiyle de ilgilenirler. Örneğin; maddî bir ihtiyaç içindeyseler görevliler bunu üstlerine bildirirler.

Konuştığımız Mormonlar genellikle ev öğretmenleriyle sorumlu oldukları aileler arasında zamanla çok güçlü sevgi, güven ve emniyet hislerinin oluştuğunu anlattılar. Görevliler sorumluluk aldıkları aileler ve şahıslar hakkında büyük bir sevgi ve sorumluluk hissetmeye başladılar. Bu görevlilerin kimler olduğu konusu ise daha ilginç bir konudur. Bu nokta Mormon cemaatinde görevlerin hepsinin dağıtılma biçimi üzerinden değerlerin bütün bir topluma eşit şekilde ve aym basınçla yayılması konusunda gözetilen aşırı duyarlılığı gösteriyor. Çünkü aslında her Mormon bu görevi üstlenebilecek şekilde yetişmektedir ve zaten genellikle hemen her Mormon hayatının bir döneminde aktif olarak bu tür bir görevde çalışmaktadır. Üstelik bu görevi üstlenmek demek bir ev öğretmenin öğretiminden muaf olunacağı anlamına da gelmiyor.

Nitekim tanıdığım Mormonların önemli bir kısmı kendileri başka ailelere ev öğretmenliği için görevli iken kendi evlerine de ev öğretmeni almaktadırlar. Bu ev öğretmenlerinin, genellikle Mormonların dışarıya anlatmaktan çok haz almadıkları bir görevi de cemaat mensubunun denetimidir. Müminin Mormon talimatlarına uygun bir hayat sürüp sürmediğini (örneğin, çay, kahve, sigara, içki, kolalı içecekler içip içmediğini, aidatlarını düzeli olarak verip vermediğini, kiliseye devam edip etmediğini) açıkça sorgulayan, teftiş eden bu kurum, doğrusu, dışarıdan bakıldığında herkesin herkes üzerinde hiçbir mahremiyete yer bırakmaksızın söz ve göz sahibi olabildiği sıkıcı bir denetim ve gözetim toplumu görüntüsü de vermektedir.

Amerikan Lâikliği ve Din Eğitimi

Mormonların üniversite, kurs ve enstitü gibi daha resmî ve kurumsal düzeyde din eğitimiyle ilgili düzenlemeleri ve örgütlenmelerinin anlatımına

rıca Mormon hayatı için ilginç olabilecek bütün haberlere de yer veriyor. Özellikle altı ayda bir toplanan konferans hakkındaki haberlerle, bu konferans esnasında yapılmış konuşmalar derginin demirbaş konuları arasında yer alıyor. Mormonların büyük bir çoğunluğu, bu dergiyi düzenli olarak takip etmektedir. Tapınağa (kiliseye değil, kilise mahallelerde bulunduğu için buraya haftada bir herkes devam eder) uzakta olduğu için veya başka sebeplerle düzenli olarak devam edemeyenler bile bu dergi aracılığıyla Mormon Kilise merkeziyle duygusal ve bilişsel iletişimlerini sürdürmüş oluyorlar.

girmeden önce bunun Amerikan lâikliği içerisinde nasıl bir bağlama oturduğu hakkında birkaç şey söylemek gerekiyor. Din eğitiminin bütün çerçevesi Amerikan Anayasası'na yapılmış meşhur Birinci Ek'te (First Amandement) çizilmiştir. Bu maddenin tesis cümlesi olarak bilinen birinci kısım "Kongre bir din tesisine yol açacak bir yasa koymayacaktır" derken özgür uygulama cümlesi olarak bilinen ikinci kısım "Kongre dinin özgürce yaşanmasını yasaklayan hiçbir yasa koymayacaktır" demektedir. Bu yasa devletin resmî bir din tesis etmesini yasaklayarak devletin herhangi bir dini resmen desteklemesini engelliyor, ancak inançların özgür bir biçimde uygulanmasının önünde de hiç bir yasağın olamayacağını söyleyerek din özgürlüğünü güvence altına almış oluyor. Tesis cümlesi olarak bilinen birinci ilke devletin resmî dininin –başka dinleri yasaklayamıyorsa da– Anglikanizm olduğu İngiltere'deki uygulamaya karşıt bir uygulamadır (Patterson, 1997: 96; Aktay, 2003: 40). Bu maddenin bazı Anayasa Mahkemesi kararlarıyla da iyice somutlaştırılan çerçevesine göre, devlet okullarında herhangi bir dine taraftar olacak bir din eğitimi yapılamaz. Belli dinlere mensup olanların özel olarak aldıkları dersler verilebilir, ama bunlara hiç kimse zorlanamaz. Çünkü herkesi bağlayacak bir ders muhtevası içerisinde böyle bir dersin verilmesi, devletin dinlere karşı tarafsızlık ilkesinin bozulması veya anayasanın diliyle konuşmak gerekirse, bir resmî din tesisi anlamına gelecek bir uygulamaya gidilmesi anlamına gelecektir. Oysa özgür uygulama cümlesinin gereği olarak Amerika'da hiçbir dine dinini en özgür bir biçimde yaşama konusunda bir sınırlama getirilemeyeceği hükmü, kiliselere ve dinlere eğitimlerini her düzeyde örgütleyerek yayabilme özgürlüğü için son derece geniş bir alan tanımaktadır. Bununla birlikte din eğitimiyle ilgili bazı tartışmalar genellikle devlet okullarında farklı dinlere mensup öğrencilerin ortak alanında ortak dualar edilmesi veya okul açılış törenlerinde Tanrı'ya dua edilmesine yapılan itirazlar ve bunların savunulması çerçevesinde yaşanıyor. Bu da ya başka dinlere mensup insanların dinsel uygulama biçimlerine uymayan bir dua biçimi olduğu gerekçesiyle bizzat başka dinlerin dindarları tarafından ya ateistler tarafından veya lâikliğe katı bir anlam yükleyen ateist olmayanlar tarafından dillendirilmektedir. Aynı tartışmalar okullarda özellikle yaratılış veya evrim teorilerinin okutulması hususunda ilginç bir seyir alarak yaşanmıştır. 1987'de Anayasa Mahkemesinin gündemine gelen ve evrim teorisinin yanı sıra yaratılışın da okutulmasını isteyen Louisiana Hristiyanlarının taleplerine ya-

ratılışçılığın bilimsel bir teori değil, dinsel bir itikat olduğu söylenmiştir. Devlet okullarının müfredatına bunun alınmasının belli bir dinî inancın kayırılması anlamına geleceğinden tesis cümlesini ihlâl edileceği vurgulanmıştır. Dindarlar ise mahkemenin kararını kendi dinlerini özgürce uygulama haklarının bir ihlâli olarak gördüler. Ayrıca çocuklarının insanın kökeniyle ilgili İncil öğretilerine aykırı bir evrim teorisini öğrenmeye mecbur bırakılmakla da esasen tesis cümlesinin de ihlâl edildiğini savunmuşlardır (Patterson, 1997: 96-7). Ancak bu durum mahkemenin kararını değiştirmemiştir. Aslında Utah da dahil olmak üzere Amerika'da, evrim teorisinin bilimsel olmaktan ziyade bir inanca ait olması gerekliliği fikri ile çocuklarına dinsel alana müdahale anlamına giren konularda yargılarda bulunan bir bakış açısı olarak evrim anlayışının zorla öğretilmesine karşı yoğun bir hoşnutsuzluk söz konusudur.

ABD'de bir çok uygulamada eyaletler arasında farklar vardır. Her eyaletin kendine ait özel anayasası vardır ve bazı farklarda ısrar edebilmektedir. Ancak bu anayasalar, Federal Anayasanın çerçevesiyle çelişmemek durumundadır. Anayasa Mahkemesinin kararları bütün yönetimleri bağlar. Utah, bütün kamu kuruluşlarında Mormonların –üstelik yüksek düzeyde dindarlık seviyesine sahip Mormonların büyük çoğunluğuna rağmen– eyalet, federal yönetimin lâiklikle ilgili düzenlemelerine bağlıdır. Aslında lâiklik konusunda, başlangıcından itibaren, Amerika'da bir teokratik devlet oluşumu ihtimalinden dolayı Mormonlara yönelik bir güvensizlik var olmuştur. Hem bu ihtimal hem de çok eşlilik uygulaması konusundaki derin suçlama, bu yöndeki baskılardan kurtulmak üzere Mormonları daha fazla lâik görünmek için çabalamaya sevk etmiştir. Bu yüzden Amerika'da anayasasında çok evliliği yasaklayan bir madde bulunduran tek eyalet Utah eyaletidir. Muhtemelen başka dinlerden olan insanların hukukuna riayet etmek üzere kendi devlet okullarında bile tarafsız bir din eğitimi çerçevesini koruma konusunda eyaletler arasındaki en abartılı bir hassasiyete Utah'ta rastlanır.

Kilise Kursu, Enstitü ve Üniversiteler

Mormonlarda din eğitimi bir hayat boyu süren kesintisiz bir süreç gibidir. Kuşkusuz ailede köklü bir biçimde edinilen dinsel bilinç ve kişiliğin yanı sıra hayat boyu bu öğretimin disiplinli ve metinlere dayalı sistematik bir bilgiye dönüşmesi değişik kurumların tedbirleriyle gözetilmiştir.

Örneğin lise çağındaki (14-17 yaşında) gençlere yönelik, okul günlerinde Mormon kutsal metinleri üzerine kurs vermek üzere kurulmuş, adına saminary denilen kurs programları vardır. Mormon nüfusunun yoğunlukta olduğu Utah, Idaho ve Arizona gibi yerlerde Kilise lise binalarının yanı sıra bir de bu seminer binalarını inşa etmektedir. Gündüz boyunca serbest bir saatte, çocukların okuldan ayrılıp bu binalara yürümeleri, bu derslerini alarak tekrar okula dönmeleri mümkün olmaktadır. Mormonların daha az oldukları yerlerde ise Mormon öğrenciler okul başlamadan önce bir kilise binasında bir araya gelerek bu kurslarını alırlar.

Aynı şekilde üniversite yaşındaki kız ve erkekler, daha ileri bir aşamada hafta boyunca kutsal metinler ve diğer İncil mevzuları hakkında daha ileri düzeyde dersler alırlar. Kilise Amerika ve Kanada'nın her tarafındaki büyük üniversitelerin bitişiğinde ve ihtiyaç duyulan başka yerlerde enstitü binaları kurmaktadır. Öyle ki öğrenciler lâik üniversite derslerine devam ettikten sonra yürüme mesafesindeki enstitüye giderek oradaki derslere de devam etmektedirler. Genellikle bu kadar çok yaygın bir eğitimin mevcudiyeti zoraki ve baskıcı bir eğitim izlenimi uyandırabilir. Oysa bu derslere katılımın –gönüllülük esasına dayanmasına rağmen– şaşılabilecek derecede yaygın bir kabul görüyor olması, kuşkusuz geliştirilen sistemin yüksek bir rıza celbedebilme potansiyeline yorulmalıdır. Bu rızayı sağlamak için en modern pedagojik yöntemler uygulanmaktadır. Kilisenin örgütlediği bütün toplantılar, aynı zamanda toplumsal bir sermaye üreten grubun birbirleriyle toplumsallaşmasını sağlamakta, kendileriyle yetinmeleri, birbirleriyle vakit geçirmeyi eğlenceli bir hâle getirmeleri yüksek bir tatmin kaynağı olmaktadır. Kuşkusuz Mormon değerleri eğitimi, Mormon dinî inancının aktarımını ve Mormon cemaatinin sürekli yeniden-üretilmesini sağlayacak en elverişli zemin bu olmaktadır.

Yüksek din eğitimi için de diğer tedbirlerin yanı sıra kilisenin kurmuş olduğu üniversiteler dikkat çeker. Utah'ın Provo şehrinde bizzat kilisenin açmış olduğu ve finanse ettiği, Mormonların Joseph Smith'ten sonraki ikinci adamının ismini taşıyan Brigham Young Üniversitesi, Mormon inancının en yüksek düzeyde öğretildiği bir ilâhiyat fakültesinin yanı sıra Amerika'nın herhangi bir üniversitesinin içerdiği bütün fakülte ve bölümleri de içeren bir yapıya sahiptir. Öğretim kadrolarının ve öğrencilerinin % 95'ine yakını Mormonların oluşturduğu bu üniversitenin Mormon inancının üniversite düşüncesiyle bağdaştırılmasının yüksek düzey-

deki yorumunu sürekli güncelleştirdiğini söyleyebiliriz. Dinle çelişmeyen bir lâik bilim imkânının kanıtlandığı bir yer olma vasfı da taşıyor bu üniversite. Aynı isim altında Idaho ve Hawaii'de de yine aynı tasarımla açılmış üniversiteler, aynı işlevi yerine getirmekteyken, yine kiliseye bağlı olarak bir de İşletme Fakültesi bulunuyor.

Din Eğitimi Fakülte ve Yüksekokulları

Mormonlar din eğitimini hayatın her tarafına pratik düzeyde yaymış oldukları gibi, bunun bilimini yapmak konusunda da abartılı görünebilecek kadar eğitimin her aşamasına ve her tarafına yaymışlardır. Özellikle bir çok yerde şubesi bulunan ve doğrudan Mormon kilisesine bağlı olan Brigham Young Üniversitesi, bir üniversitenin bütün bölümlerini barındırmakla birlikte, herhangi bir bölümde okuyan her öğrenci Türkiye'deki bir ilâhiyat fakültesindekinden daha fazla din ve kutsal metinlerle ilgili dersler almaktadır. Aşağıda bu üniversitenin merkezindeki Din Eğitimi Fakültesinin ve Brigham Young Üniversitesinin Idaho şubesine bağlı Ricks College'in ders müfredatları ile yer yer bu müfredatların politikası veya arka plânıyla ilgili açıklamaları aktarıyoruz. İncelediğimiz diğer bütün din eğitimi fakültelerinin programları ve ders müfredatları da aşağı yukarı aynıdır. Bütün bu eğitimin amaçları arasında, aşağıdaki programlarda kurumların kendilerini ifade biçiminden de anlaşılacağı üzere, lâiklik ile din eğitiminin kendine özgü bir üniversite anlayışı içinde uzlaştırılması çabası altı çizilecek bir konudur. Bu üniversite anlayışı içinde dinin diğer bütün bilim alanlarını ve fakültelerini örgütleyici merkezî bir konsept olarak kurulması bu çabanın bir parçasıdır. Mormonlar başka üniversitelere aynı müfredata uyma baskısı yapmamaktadırlar, yasal olarak da bu mümkün değildir. Ancak kendi alternatif müfredatlarını uygulamak istediklerinde, özellikle üniversite düzeyinde, hiçbir engelle karşılaşmamaktadırlar. Amerikan Anayasası dinlerin kendi üniversitelerini kurarak kendi müfredatlarını uygulamalarına imkân tanıyor. Brigham Young Üniversitesinin bütün bölümlerinde, öğrencilere belli sayıda din dersi kredisini şart koşabilmesi yasal bir engelle karşılaşmamasının yanı sıra başka üniversitelerle rekabete niyetli olmaması, bunun için de kilise gibi önemli bir desteğe sahip olması ile de bağlantılıdır. Bir dinin hâkimiyetindeki bir üniversitenin, müfredatına daha fazla din dersi katmasını veya bunu başkalarına da zorunlu kılmasını frenleyebi-

lecek en önemli etken üniversitelerin de tâbi olduğu piyasa koşulları olmaktadır. Örneğin yine Mormonların kurduğu ve kurucuları Brigham Young Üniversitesi kurucularından daha az dindar sayılamayacak olan Utah Üniversitesinde hiçbir şekilde zorunlu din dersi olmadığı için, Amerikan üniversiteleri arasındaki iddiasını sürdürmekte ve üç bine yakın üniversite arasında bir çok alanda ilk otuza girmeyi başarmaktadır. Bu farklılıkta bir bakıma iş bölümü mantığının işlediği söylenebilir. Brigham Young Üniversitesi zaten sadece Mormonları eğitmeye ve Mormonların teolojisiyle, bilim, kozmoloji veya üniversite anlayışının maksimum pratiğini araştırarak geliştirecek ve yeniden üretecek bir misyona yoğunlaşmış olduğu için öğrencilerinin % 95'inden fazlası Mormondur. Oysa Utah Üniversitesinin hem böyle bir misyonu yoktur hem de öğretim elemanları ve öğrencileri arasında Utah eyaletinin diğer nüfusunda rastlanandan oransal olarak çok daha fazla bir kozmopolitizm vardır.

1. Brigham Young Üniversitesi Idaho Ricks Colleje'da Din Eğitimi, Dersler ve İçerikler

- Ricks Colleje'da din araştırmaları, akademik faaliyetin merkezindedir. Amerika'daki özel kolejlerin en büyüğü olarak Mormonların varlığına bir temel oluşturmayı hedefleyen bir yerdir.¹² Burada okutulan bazı dersler:
- Mormonluğa Giriş: Bu ders Hz. İsa'nın Ahir Zaman Azizleri Kilisesi'nin mensubu olmayan veya yeni intisap eden öğrencilere yöneliktir.
- Mormon Kitabı ve Öğretilerine Giriş: Mormon Kitabı'nın kaynağı, içeriği ve öğretilerinin değerlendirmesine yönelik olan derste öğretilen doktrin ve kitabın büyük mesajları vurgulanmaktadır.
- Misyonerliğe Hazırlık: Misyoner bakış açısıyla İncil etüdü, misyonerlikle ilgili temel bölümlerin incelemesi ve İncil doktrini üzerine bir derstir.
- Eski Ahid: Eski Ahid'in etüdü.
- Yeni Ahid: Dört İncil'de kayıtlı olduğu şekliyle Hz. İsa'nın hayatı ve öğretilerinin incelemesi üzerine bir ders.

¹² <http://www.byui.edu/Ricks/Academics/Catalog/Catalog0001/Religious.html>

- *Kutsal Metin İncelemesinin Temelleri: Bu ders öğrencilerin kutsal metinlerle ilgili çalışmalarından, bu metinleri analiz etmek suretiyle daha fazla yararlanmalarını sağlamaya çalışır.*
- *Doktrin ve Sözleşmeler: Doktrin ve Sözleşmeler¹³ kitabının kaynağı, içeriği ve Kilise içindeki yerinin etüdü.*
- *Pahalı İnci: Pahalı İnci kitabının arka plânı ve kısa bir araştırması.¹⁴*
- *İncil Doktrinleri: Hz. İsa'nın Ahir Zaman Azizleri Kilisesi'nin temel doktrinleri, kutsal metinlerde ve ahir zaman peygamberleri tarafından anlatıldığı şekliyle ele alınmaktadır.*
- *Yaşayan Peygamberlerin Öğretileri: Bu dersin hedefi yaşayan peygamberlerin çağrı ve işleri, son zamanlardaki konferans kayıtları üzerinden öğretilerini vurgulamaktır.*
- *Ebediyete Hazırlık-Evlilik: Öncelikle bekâr öğrenciler için, ebedî evliliği, yanı sıra böyle bir evliliğe götüren yolları tanıtmak üzere tasarlanmıştır.*
- *LDS¹⁵ Tarihi ve Doktrini: Ahir Zaman Azizlerin tarihinin ve doktrininin seyri ve gelişiminin bir incelemesidir.*
- *İncil ve Dünya: Budizm, İslâm, Hinduizm, Konfüçyanizm, Yahudilik,*

¹³ *Mormon Kitabı*'ndan sonra, Mormonlar arasında ikinci kaynak sayılan bu kitap Joseph Smith'in ve ondan sonraki peygamberlerin (başkanların) aldıkları vahiyler, içtihatlar ve önemli kararları içeriyor.

¹⁴ Bu derse konu olan kitabın başlığı üzerinde biraz durmak gerekiyor. Pahalı inci kavramı, yer yer bizzat İncil'e işaret etse de Mormonlar arasında terimleşmiş anlamıyla Allah'ın göksel krallığı, yani Ahir Zaman Azizlerinin (Mormonların), Allah'ın yeryüzündeki Krallığının, yani Mormon Kilisesi'nin adıdır. Pahalı İnci Kilise'nin kendisi ve onun Utah'ta kurduğu Kudüs'e işaret ediyor. *Mormon Doctrine*'de bu konuda geçen ifade şöyle: "İnsanlar İncil'i Allah'ın yeryüzündeki Kilisesini veya krallığını kabul etmeden kabul edemedikleri için, İncil'i de Pahalı İnci olarak isimlendirmek yaygın bir şeydir. Bu aşırı pahalı inciyi satın almak için gerekli parayı kazanabilmek için, dürüst hakikat arayıcıları sahip oldukları her şeyi satarlar. Bu benzetmenin amacı kurtuluş incilinin kendisiyle yönetildiği bu krallığın hesaplanamayan değerini göstermektir" (McKonkie, 1966: 563).

Bu deyim hikâyesi böyle olmakla beraber, bu derste bu başlığı taşıyan ve ana fikri başlık çerçevesinde bu olan bir kitabın etüdü söz konusudur. Bu kitapta da (i) Musa Kitabı, (ii) İbrahim Kitabı, (iii) Joseph Smith'in Yazıları olmak üzere üç bölüm bulunmaktadır.

¹⁵ LDS (Late Date's Saints=Ahir Zaman Azizleri)

Siblik, Jainizm ve Zerdüştlük gibi dünya dinlerinin bir incelemesi. Bu ders sadece dünya dinlerinin temel inançlarını ve uygulamalarını sunmak için değil, aynı zamanda bu dinleri birbirleriyle ve Yunan ile Mısır'ın eski dinleriyle ve Hristiyanlıkla karşılaştırmalı olarak incelemek üzere tasarlanmıştır.

- *İncil ve Hristiyan Tarihi: Roma döneminden Katolik ve Ortodoks kiliselerinin gelişiminin erken dönemlerine ve oradan Orta Çağa, reformasyona, Aydınlanma Çağına ve modern zamanlara kadarki Hristiyanlığın ve doktrinlerinin tarihinin incelemesi.*
- *Aile Tarihine Giriş (Geneology):¹⁶ Bu ders, kilisenin aile tarihi programına giriş; kilise aile araştırması (bilgisayar) programları; diğer ikincil kaynakların ataları tanımak üzere kullanılması; kişisel tarih yazımı gibi bölümleri içermekte, dört kuşağa kadar ataları tanımak ve ihtiyaç duyulan isimleri tapınak işleri için sunmak üzerine vurguda bulunmaktadır.*
- *Aile Tarihi Araştırması: Araştırmaya yönelik olan bu derste vurgu, değişik ülkelerin orijinal kayıtlarını kullanmak üzerinedir. Bu derste yapılan araştırmaların sonuçları tapınak düzeninin ataları da kapsayacak şekilde nasıl düzenleneceği ve aile tarihlerinin derlenmesine odaklanır.*

2. Brigham Young Üniversitesi Idaho Din Eğitimi, Fakültesi

Idaho Din Eğitimi Fakültesindeki ders müfredatları Ricks College'dan çok az farklılık arz etmektedir –ki ders başlıkları aşağıda liste hâlinde su-

¹⁶ Mormonların en önemli özelliklerinden birisi de aile ağacına olan ilgileridir. Dünyanın en büyük soy kütüğü arşivi Salt Lake City'de, Mormon kilisesinin idaresi altında bulunmaktadır. Bu arşive olan ilginin dinsel bir temeli vardır. Mormon inancına göre ölenlerin de vaftiz edilmesi mümkün hatta gereklidir. Ölmüş insan kendi gıyabında, başkaları tarafından vaftiz edilerek cennetlik bir insan kılınabilir. Vaftiz edebilmek içinse tanımak gerekiyor. O yüzden mümkün olan en fazla miktarda insanın soy kütüğünün kayıtlarını tutarlar. Soy kütüğüne olan bu ilgi gerçekten de çok ilgi çekiyor. Bazıları bu ilginin salt gösterilen amaca matuf olmadığını, olayın içinde Mormonların Orta Doğu bölgesindeki Kudüs'te toplanmalarına yardımcı bulunmaya ahdettikleri on iki kabilenin kaybolmuş nesillerin izlerini bulabilmek gibi bir ilgileri ve isteklerinin etkisi olduğunu düşünüyorlar.

¹⁷ www.byui.edu/insttech/online.htm, www.byui.edu/insttech/OnlineCourses/onlinecalendar.htm

nulmuştur-. Din Eğitimi Fakültesi, ayrıca, üniversitenin diğer bölümlerinin din derslerini de karşılamaktadır. Brigham Young Üniversitesinde genel eğitimin misyonu öğrencilere toplumda başarılı olmak için gerekli becerileri ve bilgileri edinmelerine yardımcı olmaktır. Buna göre Idaho-Brigham Young Üniversitesinin genel eğitim programı öğrencilerin aşağıda sayılan nitelikleri kazanmaları amacıyla sabiptir.¹⁷

- Allah'la ilişkilerini anlamaları,
- Açık seçik düşünüp yazma yeteneklerinin gelişmesi,
- Yaşadıkları sosyal ve doğal dünyaların bilgisini elde etmeleri,
- İnsanlığın estetik ve yaratıcı ifadelerini takdir etmeleri,

Tablo 1

Brigham Young Üniversitesi Idaho Din Eğitimi Fakültesinde Okutulan

Dersler

Mormonluğa Giriş
Mormon Kitabına Giriş
Misyonerliğe Hazırlık
Yeni Ahit
Misyonerin Mormon Kitabı
Ebedî Evlilik
Evlilik ve Aile İlişkileri
Aile Tarihine Giriş
LDS Aile Tarihi
Eski Ahid
Doktrin ve Sözleşmeler
Pahalı İnci
Yaşayan Peygamberlerin Öğretileri
LDS Tarihi (1805-1844)
LDS Tarihi (1844-1901)
LDS Tarihi (1901'den günümüze)
İncil ve Dünya Dinleri
İncil ve Hristiyan Tarihi
İlâhiyat Öğretmenliğine Giriş
İncil Öğretmenliğine Giriş
İncil Doktrinleri

- Kişisel ilişkilere ve ahlâkî sorumluluklara karşı duyarlılık geliştirmeleri,
- Daha fazla öğrenmeye ve topluma hizmet etmeye dair bir hazırlık sergilemeleri.

3. Brigham Young Üniversitesi Provo (Merkez) Din Eğitimi, Fakültesi

Bu fakültede iki bölüm vardır: (i) Eski Kutsal Metinler, (ii) Kilise ve Doktrin Tarihi. Din dersleri öğrencilerin seküler alanlardaki eğitimlerindeki ilerlemeyle eş zamanlı olarak din ve itikatlarını anlamada ilerlemeyi sağlar. Abir Zaman Azizleri Kilisesi her zaman için seküler bilgiler ile dinî bilgi ve değerlerin uygun bir şekilde bütünleşmeden tamamlanamayacağını iddia etmiştir. Brigham Young Üniversitesinin bütün öğrencileri kendi üniversite deneyimlerinin sürekli bir parçası olarak düzenli İncil çalışmasını eğitimlerine katmaktadır. Din Eğitimi Bölümü bütün din derslerinin üniversite tarafından desteklenmesini temin eder. Eski ve modern kutsal metin, Kilise tarihi ve doktrini ve diğer ilgili konularda dersler mevcuttur. Brigham Young Üniversitesinden mezun olmak için bütün tam zamanlı öğrenciler on dört saat din kredisi almak zorundadır. İlk sene Mormon Kitabı doktrin ve sözleşmeler ve Yeni Ahit derslerinden birisi mecburî dersler çerçevesindedir. Ayrıca bu derslerin dönemlere dörder kredilik birimler hâlinde yayılmış olması da gerekmektedir. Yarı zamanlı öğrenciler ise Brigham Young Üniversitesi kaydının her on beş saati için iki saat din dersine kaydolmak zorundadır. Bunun yanı sıra Mormon olmayan öğrenciler de ilk dönem içinde Mormonizme giriş dersini almaya teşvik edilirler. Bu ders malûmat vermek, öğrencilere kültür, kutsal metinler ve Abir Zaman Azizleri Kilisesinin ayırt edici doktrinleri hakkında bilgi vermek ve onları sonraki din derslerine hazırlamak üzere tasarlanmıştır.¹⁸

Bütün bu din eğitimi bölümlerinin yanı sıra, yukarıda değişik vesilelerle adı geçen enstitülerde de (sadece Salt Lake City'de yedi adet enstitü vardır) yukarıdaki eğitim müfredatlarını içeren, ama bunu da aşan eğitimler vardır. Bu enstitülerin hepsinde aynı müfredat uygulanmakta; kutsal metinler üzerine on ders, dört doktrin dersi, Kilise ve Hristiyanlık tarihine ilişkin beş ders, evlilik, arkadaşlık gibi ilişkileri konu edinen üç dersin yanı sıra ayrıca ihtisas dersleri verilmektedir. İhtisas derleri arasında ilâhi, müzik korosu, edebiyat gibi dersler bulunmaktadır. Bu enstitüler genellikle müfredatlarında hiç din eğitimi bulunmayan lâik üniversite ve kolejlerin bitişğinde kurulmakta ve buralara devam eden Mormonlara okul çıkışı veya okul saatleri dışında hizmet vermek amacını taşımaktadır.

¹⁸ http://ar.byu.edu/course_info.html

Kuşkusuz bütün bu eğitim aşamalarının hepsine yayılmış bir biçimde Mormon kültüründe değerlerin son derece canlı kalmasını sağlayan en önemli eylem biçimi misyonerlik olmaktadır. Daha doğarken kendilerine ev içinde büyük bir kumbara şeklinde açılan hesap, on dokuz yaşında bir misyoner olarak göreve başlayacakları günü bir bayram, bir şölen, bir müriüvet ideali olarak işlerken, o yaşa kadar bir misyonerin sahip olması gereken bütün özelliklerin kendilerine kazandırılması konusunda bütün bir toplum seferber olarak çalışır. Misyonerlik sistemi tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Yapılmadığında hak ettiği ödülün yoksunluk yeterli bir yaptırım olarak değerlendirilebilir. Örneğin misyona gitmemiş olanların Mormon hayatının mihveri olan kilise örgütlenmesi içerisinde fazla ilerlemesi mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte yasal bir yaptırımı yoktur. Misyonerlik pratiğinin kendisi, şekli, tarzı teorik herhangi bir eğitimden kat kat daha fazla olmak üzere Mormon değerlerinin ya da daha genel değerlerin canlı kalmasının en önemli teminatı olmaktadır. Bu pratik esnasında gençler, hiçbir teorik çalışmanın temin edemeyeceği türden meziyetler kazanmaktadır; güvenilirlik, işinde ciddiyet, arkadaş canlısı olma, cemaatçilik, arkadaşlarıyla iyi geçinme alışkanlığı, adabımuâşeret, kendi ayaklarının üzerinde durma, inisiyatif sahibi olma, kendine yeterlilik, kendi dininin gerekirse tek sahibi olma tecrübesinden türeyen güçlü bir sorumluluk duygusu, empati, yardımseverlik, konukseverlik, iradellik, kendini bilme vs. Bütün bu değerlerin üretiminiyle sonuçlanan bir din eğitiminin Kara'nın yukarıdaki sözüne yaptığımız atıf çerçevesinde, din hakkında bir bilgilenme eğitiminin ötesinde, dinin kadrolarının, dinsel bedeninin yeniden üretimi anlamında gerçek bir din eğitimi olduğu söylenebilir. Esasen misyonerler hakkında genel geçer imaj bütün bu vasıfların bir misyonerde olabileceği noktasında yukarıda sayılan değer ve tutumların üretilmesi konusunda Mormon misyonerlik kurumunun abartıldığını düşündürtebilir. Kuşkusuz gönüllü olarak yürütülmesi esas olan ve hiçbir maddi kazancı gözetmediği gibi, bu amaç için aileden başlayarak çekirdekten yetiştirilmiş kadrolardan oluşan Mormon misyonerlerde yukarıdaki türden değer ve tutumların oluşması şaşırtıcı olmamalıdır. Kuşkusuz başka insanları kendi dinine çevirmeye kilitlenmiş bir kişilikte empatinin de, yardımlaşmanın da, misafirperverliğin de araçsal bir taktik olarak başka duygularla karışması kaçınılmazdır. Mormonların resmî görüşleri olmasa da, sergiledikleri kültür itibariyle bundan masun değildirlere. Bir misyoner bütün bu tu-

tumları olumlu değerler olarak hedeflerken, başkaları tarafından, kendi inancından hiç kuşkuya düşmeyen, dogmatik, inatçı, ideolojik-pragmatik bir tip olarak temayüz etmesi işten bile olmaz.

Toplumsal Sermaye Bağlamında Bazı Ampirik Veriler

Kişisel gözlemlerimin uyandırdığı intibalara ilâveten, bazı değerlerin ve ya meziyetlerin kazanılmasında etkili olan eğitim vasatları hakkında yapılmış saha araştırmalarının sonuçlarını kaydetmenin yeridir. Amerika'da (tabîi giderek bütün dünya sosyolojisinde) değerlerin giderek bir toplumsal sermaye (social capital) olarak düşünüldüğü yeni bir söylemin eşliğindeyiz. Değerlerin sosyolojik kapsama alanına sokulabilmesindeki bazı pratik zorlukları büyük ölçüde aştığı düşünülen bu kavram, değerlerin insanları, toplumu ilgilendiren işleri yapmak üzere bir araya toplayabilme gücü üzerinde durarak, bu değerlerin toplumsal sonucu elde etmedeki katkıları ölçüsünde sermaye değerlerini ölçmeye yöneliyor. Son on yıldır Fukuyama'nın ve Robert Putnam'ın çalışmalarının başını çektiği ve en önemli sermayeyi güven olarak belirleyen bu araştırmalar bir çok dine bakmak için yeni bir perspektifin şekillenmesini sağlamıştır (Putnam, 1993; 1995; 1996; Fukuyama, 1995). Mormon gençliğine de bu kavram eşliğinde bakmayı deneyen Kim C. Averett (2000), doktora tezi olarak hazırladığı çalışması kapsamında, misyona gitmeye yakın çağlardaki 856 Mormon genci üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın bulgularından ergenlikten gençlik aşamasına geçen Mormon nüfusu arasında kişisel ve toplumsal aklar ile toplumsal sermaye değerlerinin oluşum mekanizmalarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Buna göre deneklerin % 95'i anneleriyle, % 88'i de babalarıyla birlikte kutsal ayinlere her hafta katılıyorlar (dolayısıyla çoğu anne babalarıyla beraber katılıyor, çok azı yalnızca anne veya yalnızca babalarıyla katılıyor). Bu ayinlere yılda 0-6 kez katılanların toplamdaki % 1'i sadece anneleriyle, % 5'i de sadece babalarıyla birlikte katılıyorlar. Bu sonuçlar, ayinlere ailece katılımın yüksekliğini göstermekle birlikte, bu devamsızlığı sergileyenlerin bu ayinlere babalarıyla katılımlarının daha yüksek olması dikkat çekicidir.¹⁹

¹⁹ Burada ve aşağıdaki diğer sonuçlarla ilgili olarak, verilerinin sadece bir kısmını sunduğumuz tabloların tamamını vermediğimiz için arada görünen farklar konumuz dışı seçeneklerden veya cevap vermeyenlerden oluşuyor.

Deneklerin % 34'ü için din en önemli şey, % 55'i için en önemli şeylerden birisi, % 11'i içinse önemli bir şeydir.

Deneklerin % 24'ü haftada en az birkaç kez, % 28'i haftada bir veya ayda birkaç kez, % 36'sı da ayda bir kez Mormon kutsal kitaplarını etüt ediyorlar, % 72'si haftada en az birkaç kez dua ediyor, % 13'ü ayda birkaç kez veya haftada bir kez dua ederken, % 11'i de ayda bir kez veya daha az dua etmektedir. Hiç dua etmeyenlerin oranı ise % 4. Deneklerin % 96'sı da her hafta kilise ayinine katılıyor. Kilise ayinine katılmışken gençlik için düzenlenen ayrı toplantılara her hafta katılanların oranı % 84.

Deneklerin % 62'si misyon faaliyetlerine ya katılmış veya kesinlikle katılacaktır. % 27'si katılmaya niyetli ama belli değil; sadece % 11'i muhtemelen veya kesinlikle katılmayacağını açıklamış.

Bütün bu pratiklerin sonucuna yönelik bir soru da kişilerin kendileri hakkındaki duygularıyla ilgili. Kendisi hakkında genellikle iyi duygular besleyen deneklerin oranı % 61. Bazen iyi bazen kötü hissedenlerin oranı % 37. Kendini genellikle kötü hissedenlerin oranı ise sadece % 2. Benzer bir soru genellikle mutlu olup olmamakla ilgili olarak sorulmuş. Bir şekilde mutlu hissedenlerin oranı % 15, oldukça mutlu hissedenlerin oranı % 67, kendini çok mutlu hissedenlerin oranı ise % 16.

Deneklerin % 7'si karar verirken ebeveyninin kendisine ne yapması gerektiğini söylediklerini aktarmışlar. % 67'si kararlarını ebeveynin onaylamasıyla aldıklarını, % 26'sı ise ebeveyninin öneride bulunduğunu, kararları ise kendilerinin aldıklarını söylemişler. Anketin yapıldığında, Mormon gençleri üzerinde toplumsal sermaye olarak toparlanabilecek değerler setinin oluşumunda ne tür mekanizmaların etkili olduğunun anlaşılma çabası belirleyici olunca, bunun en fazla bulunabileceğinin varsayılabilir alan gençlerin aile dışında başka insanlarla da güvenli bir çerçevede sosyalleşebilmesi, onlarla da ortak amaçlar ve dünyalar tesis edebilme kapasitesidir. Bu açıdan bakıldığında hayatının merkezinde kilise gibi bir deneyimin bulunduğu Mormonlarda bu doğrultuda veriler elde etmek hiç de zor olmaz. Mormon cemaatiyle sosyalleşme sürecinde gençlerin % 74'ünün hayatında anne ve babanın dışında da çok etkilendiği ve dinî değerleri heyecanla paylaştığı "önemli

birileri” var. % 32’si haftada birkaç kez, % 32’si de ayda en az birkaç kez, % 19’u ayda bir kereden az arkadaşlarıyla din hakkında konuşup sohbet ettiklerini söylüyor. Bu arkadaşları sadece % 1’in aileleri hiç tanımakta, geriye kalanlarsa ağırlığı (% 77) çok iyi olmak üzere az veya çok tammaktadır. Bu da tabii ki ilk anda şu sebebe bağlanabilir: Mormonların akrabalıkla bağımlı olmayan sıkı cemaat bağları başından itibaren çocukları da içine çeken bir sosyalizasyon vasatını oluşturuyor. Değerlerin veya bu örnekteki deyimiyile toplumsal sermayenin aktarımında ve yeniden üretiminde de bütün bu rutin-gündelik hayat alışkanlıklarının çok verimli bir zemin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Benzer durumlara ilişkin bir dizi sorunun sorulduğu anketten bu tip bir sonucu ummak mümkündür. Gerçi anketin istatistiksel verilerinin nihai değerlendirmesinde, istatistikî olarak yazarın çok istediği sonuçların çıkmamış olduğunu da kaydetmek gerekiyor. Averett’in uyguladığı genel teorik model, ergenlik ve gençlik aşamalarında sosyal bağların ve kişisel ağların sonuçta yüksek toplumsal sermaye düzeyleri ürettiğini bunun da gençlerin yeteneklerinin artmasıyla sonuçlanacağını varsayıyordu. Averett, tezin sonuç ve tartışmalar kısmında tezinin bu zaafını, uyguladığı istatistiksel modelin hipotezlerini yeterince desteklemediğini itiraf ediyor (Averett, 2000). Ancak istatistikî bakımdan anlamlı olarak kaydedilmeyebilen bazı ilişkiler gerçek anlamda çıplak gözün göz ardı edemeyeceği kadar açık olabilir. Averett’in tezinin başarısızlığı ise karmaşık sosyal ilişkiler formüle ederek bu formüller arasında kurduğu ilişkileri destekleyememesidir. Oysa daha yalın kavramlarla daha net sonuçlara varmak mümkün olabilirdi. Bu da bazen abartılı ve aşırı karmaşıklaştırılmış istatistik modellerin yalın gözle daha kolay görülebilecek gerçekleri ne kadar ıskalayabildiğini gösteriyor. Doğrusu, Averett’in yalın gözle yakalayabilmiş olduğunu karmaşık istatistik modellerle destekleyememek gibi bir sorunu var ki, o da apayrı bir meseledir.

Sonuç

Mormonların din eğitimini bütün hayata yayan kendine özgü formlarlarıyla değerler üretimini salt bir okullaşma düzeyine terk etmedikleri görülüyor. Mormonlar için din hayatın tamamıdır. Ancak, tabii ki bazı sosyo-

lojik analizlerde bu dinin ne tür ekonomik veya siyasî pratiklerle buluştuğu ayrı bir komudur ve her ne kadar anlamacı bir sosyolojiyle bir dinin mensuplarının kendileri hakkındaki tanımlamalarına öncelikli olarak yer vermek gerekse de, kendi eylemleri hakkındaki tanımlarının da dahil olduğu daha genel bir çerçevede bu pratiğin eklemlediği yapıları açığa çıkarmak da sosyologun görevidir. Bu bağlamda hayatı bir çeşit “iman ve mücadele”den ibaret olarak algılayan Mormonların belki de öncelikli olarak niyetlenmemiş oldukları hâlde ürettikleri toplumsal sermaye ve tamamladıkları ekonomik yapılar bağlamında da incelenmesi gerekmektedir. Amerikalıların Mormonlarda daha fazla dikkat çeken bu tür dayanışmacı, iradeci, gönüllü ve püriten değerlerin toplamını son zamanlarda toplumsal sermaye başlığı altında toparlamaları -kuşkusuz bu değerlerle ilgili herhangi bir değerlendirmeden önce-değer kavramının daha sosyolojik bir kapsama alanının konusu hâline getirilmesini kolaylaştırmaktadır. Tabii ki bir sermaye olarak düşünülen değerlerin rekabet alanına da konu olacağını söylemek zor değildir. Bu sermayenin kendine özgü renginin (sermayenin dininin) bu rekabeti daha insancıl veya daha erdemli bir bağlamda tutmakta etkili olup olamayacağı da üzerinde ayrıca düşünülmeğe değer bir sorudur. Amerika’da din ve değerler eğitiminin ilgili olduğu bir çok sosyolojik tartışma vardır. Din-devlet ilişkilerinin kendine özgü şekillenışı bir Amerikan lâiklik modelini iyice belirgin kılıyor. Lâikliğin siyasal düzeyi ile toplumsal düzeyi arasındaki sürekli diyalog ve uyum, Amerika’nın dinsel değerlerini siyasî pragmatizmi açısından işlevsel kılmanın özel tekniklerini geliştirmiştir. Toplumsal sermaye tartışmalarının kaynağının Amerika olması ve bunun özellikle din eğitimiyle ilgili olması, din ve değerler eğitiminin nasıl bir teknolojinin konusu olduğunu gösteriyor. Burada bir Yahudi ve Protestan ortak özlemi olan Kudüs’ün ABD’nin uluslararası politikalarının odağında olmasındaki saf dinsel motivasyonlarla, Kudüs’ü Amerika’da şu veya bu yolla kurma yönündeki Amerikanizm katkılı dinsel arzu arasındaki gidiş gelişler de ayrıca irdelenmeye değer. Mormonların din ve değerler eğitimini Amerika’da bir Kudüs kurmak üzere özenle işlerken, bunun ürettiği toplumsal sermaye Amerikan yaşam tarzının yeniden üretimine giderek daha güçlü bir katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (1999). *Türk dininin sosyolojik imkanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2003). ABD'de din-devlet ilişkileri ve cemaatlerin etkisi. W. Schönbohm. (Ed.), *Devlet ve din ilişkileri – Farklı modeller, konseptler ve tecrübeler sempozyumu bildiri kitabı* içinde, (ss. 29-48). Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- Averett, K. C. (2000). *Personal social networks, social capital, and transition of adolescents into young adulthood in an LDS population*. Unpublished doctorate thesis, Brigham Young University Department of Sociology, Provo.
- Bloom, H. (1992). *The American religion: The emergence of the post-Christian nation*. New York: Simon & Schuster.
- Doctrine and Covenants*. (1999). Salt Lake City: The Church of the Latter Day Saints.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Heaton, T. B. (1998). Religious influences on Mormon fertility: Cross-national comparisons. In T. D. James (Ed.), *Latter-Day Saint social life: Social research on the LDS church and its member*, (pp. 105-132). Provo: Brigham Young University Press.
- Kara, İ. (2003). Türkiye'de laiklik uygulamaları açısından Diyanet İşleri. W. Schönbohm. (Ed.), *Devlet ve din ilişkileri – Farklı modeller, konseptler ve tecrübeler sempozyumu bildiri kitabı* içinde, (ss. 87-106). Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- Mauss, A. L. (1984). Sociological perspectives on the Mormon subculture. *Annual Review of Sociology*, 10, 437-460.
- McKonkie, B. R. (1966). *Mormon doctrine*. Salt Lake City: Bookcraft.
- Moore, L. R. (1986). *Religious outsiders and the making of American*. New York: Oxford University Press.
- Özal, K. (1993). *Bir tank anlatıyor*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Patterson, T. E. (1997). *The American democracy*. New York: The McGraw Hill.
- Putnam, R. (1993). The Prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, 13, 35-42.
- Putnam, R. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.
- Putnam, R. (1996). The strange disappearance of civic America. *The American Prospect*, 24.
- Rayes, A. L. (1997). Mormonism, Americanism and Mexico. *American Behavioral Scientist*, 40, 902.
- The Book of Mormon: Another Testament of Jesus Christ*. (1999). Salt Lake City: The Church of the Latter Day Saints.
- The Books of the Old Testament*. (1999). Salt Lake City: The Church of The Latter Day Saints.
- Thomas, D. L. (1983). Family in the Mormon experience: Families and religions. In W. V. D'Antonio (Ed.), *Family in the Mormon experience: Families and religions*, (pp. 267-88). Beverly Hills: Sage.
- Weber, M. (1930). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (T. Parsons, Trans.). London: Allen & Unwin.
- Yavuz, H. (1998). Mormonlar. *Aktüel*, 8, 2.

The Founding of an American Jerusalem: Religions and Values Education Among the Mormons

Citation/©– Aktay, Y. (2003). The founding of an American Jerusalem: Religious and values education among the Mormons / Amerika’da Kudüs’ü kurmak için: Mormonlarda din ve değerler eğitimi. Journal of Values Education (Turkey)/Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (3), 27-64.

Abstract– Mormonism is perhaps the first and only purely American religion. In recent sociological literature the education in and reproduction of values in America has been treated using the sub-terminology of the concept “social capital”. In America, any religion is inevitably articulated with a set of values that can be labelled Americanism, even if they have an apparently anti-American emphasis. In this article several mechanisms of religious and values education among the Mormons are investigated. These mechanisms are not limited to institutional levels, such as elementary, middle or high schools. One of the most important aspects of Mormonism in this context is perhaps its greater performance in extending the process of religious and values education throughout life. Another aspect is the concept through which every Mormon is educated to be religiously devoted. For religion in Mormonism is not at the margin of life, but rather at the heart. Therefore, religious education aims at bringin up generations to live exclusively for religion, and to fulfil the goals and ends of religion. Undoubtedly, such an education has many noteworthy ways in which it is articulated with the ideologies of Americanism, and some of these ways are the subject of this study.

Key Words– Mormonism, Social Capital, Religious Education, Values Education, Americanism, American Religion, Missionary.